Пројекат финансира
Европска унија

Република Србија
Министарство
просвете и науке

ФУНКЦИОНАЛНО ОСНОВНО ОБРАЗОВАЊЕ ОДРАСЛИХ
ДРУГИ И ТРЕЋИ ЦИКЛУС

друга шанса

ГЕОГРАФИЈА

КАКО ЕФИКАСНО ПРЕДАВАТИ И УЧИТИ ГЕОГРАФИЈУ
У ФУНКЦИОНАЛНОМ ОСНОВНОМ ОБРАЗОВАЊУ ОДРАСЛИХ
- водич за наставнике и полазнике -

Пројекат реализују:

GOPA WORLDWIDE CONSULTANTS

dvv international
Institut für Internationale Zusammenarbeit des Deutschen Volkshochschul-Verbandes

ГЕОГРАФИЈА
Водич за наставнике и полазнике
други и трећи циклус

ИЗДАВАЧ
Пројекат „Друга шанса“- Развој система функционалног основног образовања одраслих у Србији који реализује ГОПА Консалтантс (GOPA Consultants)

УРЕДНИК
Проф. др Снежана Медић

ТЕХНИЧКИ УРЕДНИК
Љиљана Вдовић

ШТАМПА
DIA- ART d.o.o.

Ова публикација је израђена уз подршку Европске уније. Садржај ове публикације је искључива одговорност ГОПА Консалтантс (GOPA Consultants) и ни на који начин не одражава ставове Европске уније.

ПРЕДГОВОР

Ова публикација је један од резултата активности на пројекту *Друга шанса – развој система функционалног основног образовања одраслих* који се у образовном систему Србије реализује уз финансијску подршку Европске уније.

Функционално основно образовање одраслих (ФООО) представља у много чему значајну новину у образовном систему Србије и по први пут је системски постављено за потребе образовања одраслих. Функционално основно образовање је изискивало израду новог образовног програма, заснованог на исходима наставе и учења и усмереног ка развоју и успостављању оних компетенција које су одрасломе неопходне да би на одговарајући, лично користан и друштвено прихватљив начин и у разноврсним доменима, од личног и породичног, до радног и друштвеног, одговорио на захтеве на које свакодневно наилази и унапредио квалитет живота и у окружењу у коме живи и ради, и у свом приватном и породичном окружењу.

ФООО је намењено свим одраслим особама изнад 15 година старости који имају потребу да се описмене и стекну основно образовање. Програм ФООО остварује се у основним школама и школама за основно образовање одраслих у којима су школски тимови посебно обучени, у оквиру пројекта *Друга шанса*, за образовни рад са одраслима и имплементацију образовног програма ФООО. Образовни програм у школама остварује се у времену које највише погодује одраслим полазницима и излази у сусрет потребама одраслих да образовање ускладе са својим основним, личним, породичним и радним обавезама. ФООО траје укупно три школске године. У оквиру првог циклуса одрасли полазници завршавају програм који је еквивалентан програму прва четири разреда основне школе и стичу основе писмености. У другом циклусу (V и VI разред) одрасли стичу основе општег образовања. Трећи циклус (завршна година) односи се на завршетак основног образовања (VII и VIII разред) и обуку за одређене послове/занимања.

Наставни план и програм, иако развијен по моделу формалног основног образовања, функционално је прилагођен одраслим полазницима. Садржаји 12 предмета и 2 модула блиско су повезани са икуством, потребама и интересовањима одраслих.

За потребе ФООО посебно је креиран материјал за наставу и учење за сваки предмет и модул као пратећа подршка остваривању наставног програма. Поднаслов ове публикације показује да је она намењена и наставницима који изводе наставу у оквиру програма функционалног основног образовања одраслих и самим полазницима овог програма. Наставницима је намењена као подршка да што ефикасније и квалитетније, сагласно захтевима функционалног основног образовања, организују, планирају, усмеравају и изводе наставни процес, уз пуну сарадњу и учешће полазника. Полазницима је намењена као извор неопходних и значајних информација, али и подстицаја на активно учешће не само у настави функционалног образовања и у процесу учења, већ и преношењем и коришћењем стечених знања и компетенција, у свакодневној, широј животној и радној средини. Шира друштвена и радна средина с разлогом очекују да им полазници програма функционалног основног образовања одраслих пруже конструктиван и ваљан допринос.

Водич за успешну и квалитетну наставу и учење у функционалном основном образовању одраслих израђен је за сваки наставни предмет и модул у првом циклусу. За сваки предмет и модул који су укључени у образовни програм у другом и трећем циклусу функционалног основног образовања водичи обухватају наставни и образовни програм оба ова циклуса.

Сваки водич садржи осврт на главне елементе образовног програма - опште исходе, исходе наставе одређеног предмета (модула), програмске теме и обавезне садржаје и смернице, предлоге, упутства и налоге за реализацију наставе. Сваки водич садржи и различите материјале за полазнике. Сагласно томе, сваки појединачни водич је састављен од неколико целина.

Водич за наставника и полазника треба да послужи и бољем разумевању процеса образовања одраслих, квалитетној реализацији образовног програма и ефикасном и квалитетном процесу учења.

У водичу су коришћене следеће ознаке:

 - штампани материјал за рад полазника; налази се и на CD- у у фолдеру I; носи ознаку слова T, редног броја теме и броја прилога;

 - фолдер II на CD-у: материјал као подршка за рад наставника; носи ознаку слова T, редног броја теме и броја прилога;

 - материјали за шире информисање наставника;

 - кључне речи одштампане за полазника;

 - посебне напомене;

 - корисни извори, линкови и литература за наставника и полазника; носе ознаку слова T и редног броја теме.

САДРЖАЈ

Увод 6

Циљ наставе и учења географије 7

Општи исходи ФООО и настава географије 7

Исходи наставе и учења географије 8

Преглед садржаја географије 11

Тема 1. Планета земља 12

Тема 2. Живот и активност људи на Земљи 19

Тема 3. Глобално повезивање на Земљи 23

Тема 4. Завичај и Србија 28

Избор материјала за полазнике 33

УВОД

Програм за предмет Географија у основном образовању одраслих конципаран је у складу са принципима, циљевима и исходима Програма за функционално основно образовање одраслих. Садржаји су организовани у оквиру четири теме: *Планета Земља*, *Живот и активности људи на Земљи*, *Глобално повезивање на Земљи* и *Завичај и Србија* ослањају се на претходна географска знања и постојеће искуство полазника, допуњују их, развијају, систематизују, функционализују и сврставају у одговарајуће категорије и системе. Географска знања и умења која се развијају овим програмом потребна су за квалитетнији лични живот и рад полазника, јер га оспособљавају за ваљаније разумевање и сналажење у животном простору и за ефикасније обављање важних животних послова и активности.

Настава географије омогућава полазнику да стекне основна знања о природним феноменима, њиховим одликама, географском размештају, а посебно о њиховој узајамној повезаности у конкретној животној, локалној односно географској средини. Ова знања доприносе да полазник планира и организује активности којима унапређује своје животне прилике и свој физички, географски и друштвени простор. Познавање и разумевање природе свога краја полазнику ће омогућити да: изабере одговарајуће материјале и најпогоднију локацију за изградњу одређених објеката, ако има прилику и ако постоји потреба (нпр. стамбени или помоћни објекти); узгаја оне биљне културе којима одговарају природни услови изабраног краја и у складу са временским приликама током године да планира и реализује одређене активности било у пољу, окућници, башти, воћњаку или винограду и да користи све одговарајуће мере да заштити, развије и одржи корисне биљне и животињске врсте на њима.

Поред тога, кроз наставу географије полазници ће упознати друштвене елементе географске средине (становништво, насеља, привреду) који са природним елементима чине нераздвојиву, сложену и интерактивну географску целину. Разумевање друштвених феномена, њиховог развоја и размештаја у географској средини, као односа и веза између човека и природе, доприноси да се полазник оспособи за одговоран, ангажован и солидаран однос према природној и друштвеној околини; да унапређује и решава животне проблеме у својој породици (планирање породице, образовање, запошљавање, социјална заштита); да развија позитивна осећања за разумевање и поштовање различитости, сарадњу и хумане односе у својој околини и у друштвеној заједници; да разуме, прати и учествује у друштвеним догађајима ради унапређивања начина и квалитета сопственог живота, живота своје породице и свог народа.

ЦИЉ НАСТАВЕ И УЧЕЊА ГЕОГРАФИЈЕ

Циљ настава географије је да полазник/ца стекне основна географска знања и вештине које ће му помоћи да унапреди свој живот у географској средини у којој људи заједно живе и сарађују.

ОПШТИ ИСХОДИ ФООО И НАСТАВА ПРЕДМЕТА

У функционалном основном образовању одраслих настава географије је конципирана у складу са потребама одраслог полазника, растерећена је фактографије и омогућава да се код полазника постепено граде, развијају и допуњују знања, умења и вредносни ставови који су неопходни за квалитетан и одговоран живот и рад у савременом друштву.

Језичка, математичка, научна и дигитална писменост
Настава географије доприноси развоју језичке писмености у контексту тумачења географских чињеница, идеја и мишљења у усменом и писаном облику (слушање, говор, писање, читање).
Унапређивање математичке писмености садржано је у примени математичких операција, закона и мишљења у контексту читања и поимања географских елемента карте, одређивању координата места и тачака на Земљи, одређивању удаљености, растојања, висине и надморске висине и сл.
Развијање научне писмености у настави географије садржано је у процесу објашњавања природних и друштвених географских феномена и њихових интерактивних веза и односа заснованих на провереним и ваљаним знањима, истраживањима и доказима. Поред тога, полазник се подстиче да правилно користи неке основне научне појмове, научно-популарну литературу и друге поуздане изворе информација, што ће допринети да боље разуме промене које настају деловањем човека у природној средини, могућностима које су му у том погледу на располагању и развијању одговорности за очување и унапређивање животног простора.
Коришћењем савремених мултимедијалних и информатичких средстава, полазнику се омогућава да унапређује дигиталну писменост са једне, и ефикасније и квалитетније разазнаје, уочава, сагледава и разуме различите врсте процеса и појава и у свом окружењу и на планети Земљи, са друге стране.

Решавање проблема
Географска знања и вештине које се односе уочавање просторности, разноврсности, утврђивање индивидуалности и повезаности у географској средини, полазнику омогућава да рационално планира и обавља своје животне активности, да препозна, објасни и доприноси решавању постојећих проблема ради унапређивања личног и породичног живота и активности људи у свом окружењу и заједници (изградња инфраструктурних објеката; гајење уносних или корисних биљних култура; заштита од ерозије, плавина, поплава; спортске, рекреативне и друге активности). Ово подразумева и укључивање полазника у активно праћење и разумевање друштвеноекономских процеса у свету, какви су транзиција, глобализација, еколошки проблеми и одрживи привредни развој и њихових рефлексија на нашу земљу и властито животно и радно окружење.

Управљање сопственим учењем
Настава географије омогућава полазнику да организује сопствено учење у складу са својим потребама и могућностима, да коректно процењује ниво својих компетенција и да на основу утврђеног нивоа свог постигнућа планира њихов даљи развој, да предузима и остварује различите иницијативе у породици, друштвеној заједници и локалној средини. Овакав вид активности код полазника развија самопоуздање за учење и напредовање.

Сараднички односи, иницијативност и креативност
Сараднички односи, иницијативност и креативност се у настави географије остварују у различитим видовима комуникације, коришћењем разноврсних наставних средстава, облика и метода рада, а у породичном и ширем друштвеном окружењу, у облику планирања и реализовања поступака и радњи у контексту примене и унапређивања географског знања, вештина и ставова у свим природним и друштвеним елементима географског окружења.

Социјалне компетенције
Настава географије доприноси развоју идентитета (социјалног, националног, културног), подвлачи значај међуљудске и међукултурне сарадње, без обзира на разлике и удаљеност, као и позитивне видове понашања (толереанцију, разумевање и поштовање других, решавање конфликта преговарањем, а не применом силе) који полазника подстичу да конструктивно учествује у породичном и друштвеном животу.

Грађанска одговорност за демократију
Грађанска одговорност развија се кроз наставу географије кроз изучавање друштвеногеографских садржаја који се односе на друштвенополитичке концепте и структуре у нашој држави (демократија, грађанска права, равноправност, једнакост). Поред тога, полазник може да користи различите изворе и средстава информисања у сврху обавештености и разумевања друштвених и политичких догађања у својој средини, у својој земљи и шире у свету, и да на примерен начин расправља о различитим ситуацијама и различитим питањима који су од интереса за њега лично, за његову породицу, за друге људе и демократско друштво у целини.

Еколошке компетенције
Изучавање географске средине са свим природним и друштвеним феноменима пружа могућности полазнику да стекне знање и изгради ставове о потреби очувања и унапређивања свих елемената уже и шире животне околине. На пример, полазник ће разумети да се непланска сеча шума одражава на климатске промене, квалитет ваздуха, количину и квалитет вода, ерозију и деградацију земљишта, на биљни и животињски свет, на човека и на квалитет његовог живота. Поред тога, полазник ће разумети које активности човека као појединца доводе до загађивањења ваздуха, вода, тла и биће у стању да рационално и плански предузима мере, организује и активно учествује у акцијама очувања и унапређивања животног простора.

ИСХОДИ НАСТАВЕ И УЧЕЊА ГЕОГРАФИЈЕ

Основу програма Географија чине исходи који су дефинисани у складу са потребом развоја личних и животних компетенција одраслих, које су потребне и пожељне за ефикасан живот и рад у ужем и ширем окружењу и за успешан наставак образовања. Исходи за наставу географије, кроз садржаје тема постепено се граде, развијају и повезују и чине једну заокружену целину чијим ће остваривањем полазници развити кључна и функционална знања, вештине и ставове које ће примењивати, користити и даље развијати у конкретним животним условима и активностима и у даљем образовању.
По завршетку основног образовања полазник/ца ће умети да:

- **одреди главне и споредне стране света у простору и на географској карти;**
- **опише облик Земље и наведе њена кретања и последице;**
- **именује и покаже на географској карти велике копнене и водене површине (континенти, океани, мора);**
- **на географској карти одреди географски положај Европе, Балканског полуострва, Србије и локалне средине;**

- **на географској карти (света, Европе, Србије) и у локалној средини разликује и опише основне облике рељефа (планине, котлине, низије, пустиње) и објасни њихов значај за живот и активности људи;**
- **наведе опште одлике основних типова климе и времена на Земљи, у својој држави и користи временску прогнозу за планирање својих активности;**
- **именује и покаже на географској карти (света, Европе, Србије) и у локалној средини подземне и текуће воде и објасни њихов значај за живот и рад људи;**
- **наведе природне феномене (торнадо, ураган, вулканске ерупције, земљотресе, цунами, поплаве, суше, ширење пустиња) и опише њихове последице за људе и географску средину;**
- **разликује обновљиве и необновљиве природне ресурсе и на географској карти (света, Европе, Србије) покаже њихов географски размештај и наведе начине њиховог коришћења за потребе људи;**
- **наведе позитивне и негативне утицаје човека на животну средину и предложи мере за њену заштиту и унапређивање;**
- **опише размештај становништва и насеља на Земљи и наведе факторе који утичу на пресељавање људи, стварање и ширење насеља;**
- **разликује кретање становништва (природно и механичко) и основне структуре становништава и објасни значај планирања породице;**
- **наведе и опише основне друштвеногеографске одлике Балканског полуострва, државе Србије и локалне средине;**
- **на карти света покаже географски размештај великих држава света;**
- **наведе и опише развијеност основних привредних делатности људи на глобалном нивоу, у својој земљи и у локалној средини;**
- **наведе савремене политичкогеографске процесе на глобалном нивоу и опише њихов утицај на развој наше државе и света у целини;**
- **користи географску карту, географске термине, слику, табелу, график и једноставне моделе за стицање знања и у свакодневној комуникацији.**

Исходима програма дефинисана су основна географска знања, способности и вештине, ставови и вредности које ће полазник током основног образовања утврђивати, допуњавати, доградивати и даље развијати.

Географска знања обухватају знања о географским чињеницама, односно објектима, појавама, процесима и односима. У географске објекте убрајају се планине, котлине, низије, пустиње, мора, реке, језера, градови и села. Очекује се да на крају овог нивоа образовања полазник поседује основно знање о овим објектима, да је у стању да их дефинише и разликује, а да кроз наставу географије своја постојећа знања заокружује, доградњује, развија и оспособиће се да их уочава и опажа њихов однос и међуусловљеност у простору и на географској карти. Разликовање објеката и уочавање њиховог географског размештаја у свом окружењу и на глобалном нивоу полазнику омогућава разумевање географских појава (температура ваздуха, падавине, инсолација, таласање воде, земљотрес, поплаве, чак и далеке вулканске ерупције) које се на њих надовезују и када се јаве у међусобном односу могу бити узрок или последица тог односа. Разумевање суштине географских појава, њиховог распореда и интензитета од значаја је за планирање дневних и дуготрајнијих активности полазника и за разумевање активности и начина живота људи у различитим деловима света. Поред тога, полазник ће бити у стању да препозна географске процесе који означавају ток, пут и начин којим нешто постаје, бива и развија се у географској средини. Географски процеси обухватају категорије као што су дефлација, ерозија, тектонски покрети и др. Исходима је предвиђено да полазник на крају основног образовања може да разликује одређене географске феномене који се

изражавају одређеном позицијом два битних елемената (географски односи), као што су густина насељености, природни прираштај, средња температура ваздуха, релативна влажност ваздуха и просечна количина падавина.

Настава географије омогућава полазнику да разуме повезаност, па и неке узрочно-последичне везе између појава и процеса и односа у географској средини. На пример, полазник ће разумети како рељеф утиче на размештај вулкана и земљотреса; на формирање, типове и распоред вода; на издвајање различитих климатских типова и на вредности климатских елемената. Треба нагласити да разумевање узрочно-последичних веза у геопростору омогућава полазнику да разуме утицај природних фактора географске средине (рељеф, клима, воде) на друштвене факторе, на њихов развој и дисперзију у локалној средини и на глобалном нивоу.
Поред тога, полазник ће на крају основног образовања разумети одређене географске законитости, као што су закон целовитости (интегритета), кружење материје, закон ритмичности, зоналности и азоналности. Познавање основних географских законитости је од великог значаја, полазнику омогућује да доноси ваљаније, целисходније и исправније одлуке, кад год се ради о проблемима, иницијативама или активностима у непосредном окружењу и у различитим доменима. Треба посебно истаћи да се настава географије на овом нивоу образовања не сме ослањати на механичко памћење географских чињеница, а од полазника не треба тражити такав облик „учења“ и „знања“.
У оквиру дефинисаних исхода, полазник ће на крају обавезног образовања бити оспособљен да у свом наредном образовању и у свакодневним активностима користи основне елементе географског начина мишљења, односно, полазник ће умети да уочава просторност, разноврсност и повезаност, да основне географске чињенице, везе и законитости активно и конструктивно користи у свом свакодневном животу и сагласно својим реалним потребама.

Настава географије полазнику омогућава да развија способности и вештине (опажање географских чињеница и увиђање веза и односа у географској средини, проналажење, предлагање и решавање актуелних проблема, читање географске карте и других извора, руковање различитим инструментима и апаратима) које ће користити и унапређивати њихово коришћење у свакодневним активностима и у свом евентуалном даљем образовању.
Кроз садржаје који се односе на савремене политичко-географске процесе, природне и друштвене вредности локалне средине и света уопште, полазник ће развијати, унапређивати и трансформисати своје ставове и вредности потребне за ефикасан и успешан живот.

ПРЕГЛЕД САДРЖАЈА ГЕОГРАФИЈЕ

Програм предмета Географија за функционално основно образовање одраслих конципиран је тако да се ослања на постојећа искуствена и неформална знања, вештине и ставове полазника, допуњује их, повезује и надограђује на специфичан начин и представља драгоцену основу географским функционалним и систематизованим знањима, вештинама и ставовима који су полазнику неопходни за даље професионално оспособљавање и за активно учествовање у свакодневним животним активностима.

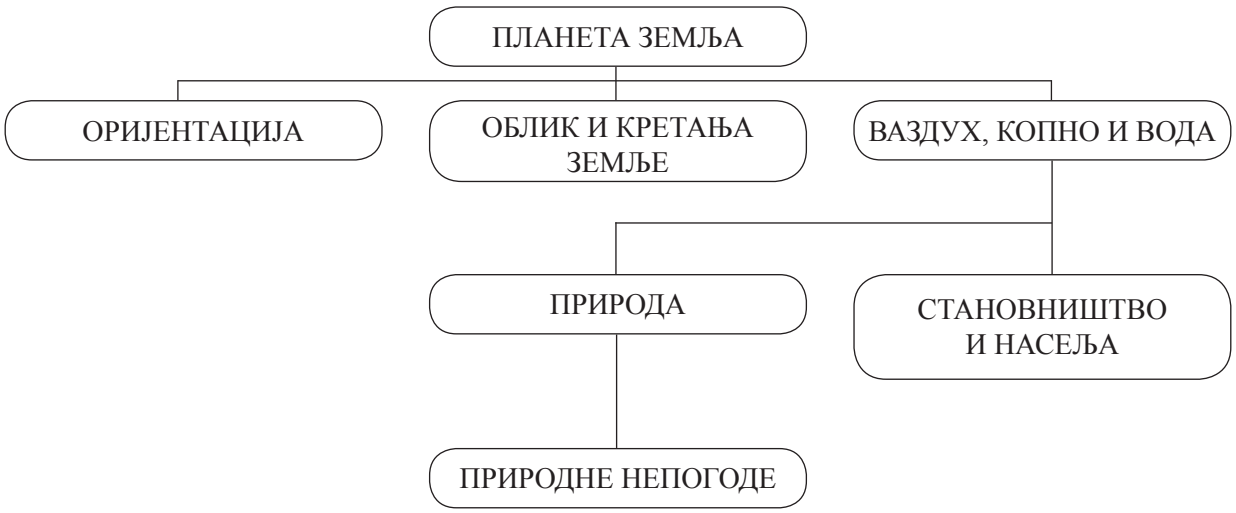
Програм Географије заснован је на исходима који се граде, допуњују и проверавају кроз садржаје четири главне теме: *Планета Земља*, *Живот и активности људи на Земљи, Глобално повезивање на Земљи и Завичај и Србија*. За полазнике чија су интересовања нешто шира и дубља, у овом програму су у оквиру наведених тема дефинисани и напредни садржаји који ће омогућити да полазник стекне додатна, шира знања о појавама, процесима и законитостима у географској средини.

Табеларни приказ тема			
Тема 1. Планета Земља	Тема 2. Живот и активности људи на Земљи	Тема 3. Глобално повезивање на Земљи	Тема 4. Завичај и Србија

ТЕМА 1: ПЛАНЕТА ЗЕМЉА

Садржаји ове теме имају велики опште образовни и практични значај у свим областима човекове делатности и чине основу за разумевање географских објеката, појава, процеса и законитости у непосредном окружењу и на планетарном нивоу. Садржаји који су одабрани у оквиру ове теме омогућавају полазнику да се прецизно оријентише у географском простору и у времену; упозна географске чињенице и њихове интерактивне везе и односе у омотачима/сферама Земље који утичу и одређују ток географских промена у локалној средини и на глобалном нивоу. Ови садржаји су комплексни и поред искуствених знања полазника, обухватају и друге компетенције које су важне за разумевање човековог утицаја на промене у природи и искоришћавање природних сила и ресурса за побољшавање животних услова и активности полазника у целини.

Шематски приказ садржаја у оквиру теме

Ову тему чине три мање целине: Оријентација, Облик и кретања Земље, Ваздух, копно и вода. Садржаји ових целина међусобно су повезани, проистичу један из другог и међусобно се условљавају.

Садржаје тематске целине Оријентација чине скуп знања и вештина о оријентацији у простору, употреби/читању географске карте и оријентацији у времену. Ови садржаји полазнику омогућавају да планира своје кретање, оријентише се и креће у одређеном географском простору помоћу природних објеката (маховине, крошње и коре дрвета, годова на пању, мравињака, небеских тела), инструмената и апарата, плана града или тематске карте, да уочава размештај, локацију, концентрацију, међусобни просторни однос и димензије објеката, појава и процеса у географској средини и на географској карти.

Тематска целина Облик и кретања Земље омогућава полазнику да разуме последице облика и кретања Земље у контексту оријентације у времену (дан, смена обданице и ноћи, часовне зоне, месец, годишња доба, година), и да стечена знања може употребити за планирање и реализацију разних породичних, животних активности (комуникација са људима у прекоокеанским земљама, праћење директних телевизијских преноса, рачунање времена на другим географским дужинама, праћење активности људи на различитим географским ширинама и слично).

Ваздух, копно и вода је тематска целина која обухвата основне садржаје о географским сферама (атмосфера, литосфера, хидросфера), а у оквиру њих, полазник ће стећи основна знања о природним феноменима, о становништву и насељима на Земљи. Поред тога, полазник

ће разумети интерактивне везе и односе који утичу и одређују ток географских промена у локалној средини и на глобалном нивоу. Ови садржаји су комплексни и поред искуствених знања, обухватају обраду појмова који су кључни за разумевање разних друштвеногеографских појава у локалној средини и на планети Земљи.
Садржаји ове теме доприносе остваривању одговарајуће функционалне, животне компоненте, која се односи на утицај људског рода на промене у природи и искоришћавање природних сила и ресурса за побољшавање животних услова.

ПРИМЕР НАЧИНА ОБРАДЕ ТЕМЕ 1**: Време и клима. Прогноза времена и њен значај. Утицај човека на климатске промене**

Садржаји који се односе на време и климу веома су сложени, морају се посматрати комплексно, у међусобној зависности и условљености са појавама и процесима у осталим Земљиним сферама. Изучавање климе и времена наслања се на познавања географског положаја и рељефа неке регије, јер ове компоненте географског простора утичу на вредности временских/климатских елемената, односно на типове климе. Ови садржаји омогућавају полазнику да разуме климатске феномене и опште одлике климе у појединим деловима света; уз помоћ временске прогнозе да планира и организује своје краће и дуже активности и слично. Поред тога, полазник ће разумети да је човек својим радом и активностима утицао на климатске промене које се негативно одражавају на биолошку и економску егзистенцију човека на Земљи (поплаве, нарушавање озонског омотача, киселе кише) и да може сам да предлаже и предузима мере ради заштите и унапређивања свог животног окружења.

1. Питајте полазнике:
   - Да ли сте слушали временску прогнозу? Који се временски елементи и њихове вредности најчешће наводе?
   - Зашто је важно да пратимо временску прогнозу?
   - Какво време Вама највише одговара и зашто?

2. Уз подршку наставника полазници описују:
   - тренутно стање времена (хладно, сунчано, ветровито, снежно, сунчано...);
   - просечне вредности временских елемената (температура ваздуха, са или без падавина, са или без ветра);
   - временску прогнозу за наредни дан и за викенд;
   - значај временске прогнозе за планирање разних активности (обављања пољских радова и радова на отвореном простору, рекреативних и спортских активности, путовања, облачења и сл.);
   - временско стање које њима највише одговара и објашњавају разлоге (време утиче на расположење, активирање хроничних болести, обављање разних активности).

3. Наставник објашњава појмове: време, временски/климатски елементи, факторе који утичу на време, временску прогнозу.

4. Затражите да полазници опишу временско стање у њиховој локалној средини током пролећа, лета, јесени и зиме.

5. Питајте полазнике:
   - У којим деловима наше земље је најхладније, а где је најтоплије и зашто?
   - Која врста падавина се излучује само у току дана у топлијем делу године и како се

можемо заштитити од ове врсте елементарне непогоде?

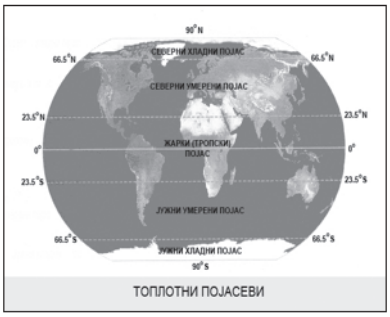
- У којим деловима Европе је време слично времену које је заступљено у нашој земљи?
- У којим деловима Европе температуре се ретко спуштају испод 0ºC и никада не пада снег и зашто?
- У којим деловима Европе се снежни покривач задржава и до шест месеци и зашто?
- У којим пределима Европе се не смењују четири годишња доба и зашто?

6. Активирати претходна знања полазника која се односе на последице кретања Земље око Сунца (смена годишњих доба, топлотни појасеви).

7. Објасните појмове: клима, климатски фактори, основни климатски типови и њихове одлике.

8. Затражите да полазници уз помоћ шеме „Топлотни појасеви" (коју можете приказати на пројектору) опишу основне климатске типове на Земљи и смену по топлотним појасевима (географској ширини).

II Т1.1.

ТОПЛОТНИ ПОЈАСЕВИ

9. Питајте полазнике:

- На којим континентима је заступљена екваторска клима? Наведите њене одлике.
- Опишите климатске типове који су заступљени у нашој земљи.
- У којим деловима Земље је најхладније, а где је најтоплије током године?

10. Извођење заједничког закључка:

- климатске одлике и временски параметри у локалној средини;
- климатски фактори и њихов утицај на климу;
- значај и поузданост кратких и дужих временских прогноза;
- основни климатски типови и њихове одлике на Земљи.

11. Наставник упућује полазнике на коришћење Интернета и проналажење информација које се односе на време и климу, на живот и активности људи у различитим климатским областима у свету.

12. Питајте полазнике:

- На које начине човек може да утиче на климатске промене на Земљи?
- Како настају киселе кише и какве су последице?
- Шта су озонске рупе?
- Како се загађеност ваздуха одражава на здравље људи?

13. Извођење заједничког закључка:

- човек и клима: последице-ширење пустиња, поплаве, киселе кише, озонске рупе, загађеност ваздуха, пораст температуре ваздуха на планети, мере заштите;
- *Кјото* споразум.

Дидактички материјал:

- географске карте (општа и климатска) и глобус;
- шеме: климатски типови, ветрови, падавине;
- табеле и дијаграми (вредности климатских елемената);
- слике или инструменти за бележење временских елемената;
- пригодни текстови и фотографије.

Активности полазника:

- слуша излагање наставника и осталих полазника;
- активно учествује у раду на часу (износи своје мишљење, пита, одговара на питања);
- посматра, уочава и описује временске појаве;
- анализира географску карту, уноси податке у нему карту;
- користи рачунар за проналажење информација.

КРАТАК ПРЕГЛЕД И ПРЕПОРУКЕ ЗА РЕАЛИЗАЦИЈУ ОСТАЛИХ САДРЖАЈА У ТЕМИ 1.

Садржаји који се односе на: Оријентацију у простору и на географској карти (читање), препоручује се обрада кроз рад у пару и групни облик рада. За сналажење у простору потребно је полазнике обучити да користе природне објекте за оријентацију (звезда Северњача; кора, маховина и крошња дрвета, Сунце и сенка), Сунце и часовник, компас и план насеља. За одређивање положаја места и тачака на Земљиној површини користи се глобус и географске карате различитог размера, садржаја и намене (топографска карта, општа географска карта, тематске карте, атласне карте).
Садржаји који се односе на Облик и кретање Земље могу да се реализују уз примену мултимедије, модела, шема и огледа.
Остали садржаји који проистичу из Земљиних сфера могу да се презентују полазницима на сличан начин, као што је у примеру наведено.

- **бања**: уређена лечилишта и купалишта са лековитом водом или блатом, у која људи долазе ради лечења, опоравка и одмора
- **висораван**: равница које се налазе на надморским висинама изнад 200 m
- **време**: тренутно стање атмосфере изнад неког места у моменту мерења и осматрања временских елемената и појава
- **временски/климатски елементи**: радијација, температура ваздуха, ваздушни притисак, ветар, испаравање, влажност ваздуха, облачност, инсолација и падавине; зависе од климатских фактора, променљиви су током године и дана
- **водостај**: ниво воде у реци у тренутку осматрања и мерења
- **вулкан**: место на којем магма избија на површину Земље
- **град**: насељено место, привредни, административни и културни центар једног ширег подручја, краја, чије се становништво бави непољопривредним делатностима
- **гутина насељености**: просечан број становника по квадратном километру
- **дугодневица**: дан најдуже обданице у години (21. јун – на северној хемисфери)
- **земљотрес**: краткотрајна, изненадна подрхтавања Земљине коре
- **извор**: место где се подземна вода појављује на површини
- **језеро**: већа удубљења на копну испуњено водом
- **клима**: просечно стање атмосфере изнад неког места или неке области током дужег низа година.
- **климатски фактори**: одређују основни карактер климе неке области, то: су географска ширина надморска висина, распоред копна и мора, морске струје, рељеф и тло, вегетација и утицаји човека

- **континент**: највећа копнена површина на Земљи
- **краткодневица**: дан најкраће обданице у години (22. децембар - на северној хемисфери)
- **миграције становништва**: свака привремена или стална промена места боравка
- **морталитет**: број умрлих према укупном броју становника (обично у односу на хиљаду становника) у одређеном временском раздобљу на одређеном подручју
- **насеље**: већа или мања, привремена или трајна концентрација људи и кућа на одређеном простору
- **наталитет**: број живорођене деце према укупном броју становника (обично у односу на хиљаду становника) у одређеном временском раздобљу на одређеном подручју
- **нафта**: сирова течна запаљива смеса (уље), жуте до тамносмеђе боје, од које се дестилацијом у рафинеријама добијају различити производи, деривати (бензин, петролеј, мазут, уље и др.)
- **необновљиви природни ресурси**: угаљ, нафта, природни гас, руде метала
- **низија**: пространа равница до 200 m надморске висине
- **ноћ**: временски период када се неко место налази у неосветљеном делу Земље
- **обданица**: временски период када се неко место налази у осветљеном делу Земље; временски размак од изласка до заласка Сунца
- **обновљиви природни ресурси**: Сунчева енергија, унутрашња топлота Земље, воде, биљни и животињски свет, снага ветра, плима и осека
- **оријентација**: одређивање свог положаја у простору у односу на стране света
- **острва**: мањи или већи делови копна окружени са свих страна водом језера или мора
- **планирање породице**: материјално мотивисање породица у нисконаталитетним подручјима да имају више од двоје деце
- **полна структура**: однос броја женског и мушког становништва; значајна је за обнављање и природни прираштај становништва
- **природни гас**: минерална енергетска сировина, пратилац нафте
- **природни прираштај**: однос броја живорођених и броја умрлих (обично у односу на хиљаду становника) у одређеном временском раздобљу на одређеном подручју
- **природно кретање становништва**: наталитет, морталитет, природни прираштај
- **пустиња**: налазе се око повратника и у најсушнијим континенталним подручјима умереног појаса; велике разлике у температури у току дана и ноћи, а у умереном појасу у току године; заједничка им је одлика мала количина падавина и голи каменити и пешчани предели
- **равнодневица**: једнако трајање обданице и ноћи (21. март, 23. септембар)
- **револуција**: обилажење Земље око Сунца, траје 1 годину (365 дана и 6 сати)
- **река**: већи водоток који настаје спајањем више речица, а може настати и од јаких извора
- **речна долина**: облик у рељефу настао под утицајем речне ерозије
- **речна мрежа**: сви водотоци на одређеној територији
- **речни систем**: главна река са свим својим притокама
- **речни слив**: површина са које сви водотоци и падавине отичу у један речни систем
- **речно корито**: жљеб/удубљење којим отиче река
- **речно ушће**: место где се река улива у другу реку, језеро, море, океан
- **религија**: вера, вероисповест
- **ротација**: обртање Земље око замишљене осе
- **Светско море**: јединствена водена површина на Земљи
- **село**: насеље чије се становништво претежно бави пољопривредом
- **социјална заштита**: материјална помоћ старим, болесним и незапосленим лицима
- **топлотни појасеви**: на Земљиној површини издваја се пет топлотних појасева због

неједнаког загревања Земље (један жарки, два умерена, два хладна), последица Земљиног облика и обиласка Земље око Сунца
- **торнадо**: амерички назив за гигантски ваздушни вртлог
- **травнате равнице**: саване су области високих трава у жарком појасу, на њих се настављају степе, области са ниским травама; степе се простиру и у низијама умереног топлотног појаса
- **тундра**: природна зона чији биљни свет чине маховине и лишајеви и закржљало дрвеће
- **угаљ**: чврсто гориво настало дубоко у Земљи под повећаним притиском и температуром од органских, претежно биљних остатака
- **ураган**: локални назив за тропске циклоне у Средњој Америци и САД
- **урбанизација**: повећање броја градског становништва и ширење градског начина живота
- **цунами**: сеизмички морски талас који настаје као последица земљотреса на морском или океанском дну
- **часовне зоне**: простор ограничен меридијанима на 15^0 географске дужине; има их укупно 24; разлика у времену између сваке часовне зоне је 1 сат; Србија се налази у средњеевропској часовној зони
- **шуме**: у жарком појасу су прашуме, бујне шуме стално зелене; у суптропском појасу су суптропске шуме приморског зимзеленог бора и храста; у умереном појасу налазе се листопадне шуме, а у субполарном четинарске шуме

T1

- Америчко национално географско друштво: *Национална географија* (српски превод)
- Бил Мекибен (2007): *Климатске промене*, Esotheria, Београд.
- Гамов Џорџ, (1965): *Земља и небо*, Материја, Нови Сад.
- Географије за основну школу, од 5-8 разреда, уџбеници и приручници, које је одобрило Министарство просвете и науке Републике Србије
- Група аутора, (1995): *Фактопедија*, Илустрована енциклопедија 2. издање, Младинска књига НОВА, Нови Сад.
- Група аутора, (1994): *Како спасти Земљу*, EcoLibri, Београд.
- Група аутора (2008): *Клима, моја планета... и ја*!, Завод за уџбенике, Београд.
- Група аутора, (2007): *Школско свезнање*, Завод за уџбенике, Београд.
- Капелер Лудвиг, (1967): *Сунце облаци и вјетар*, Напријед, Загреб.
- DVD, CD - *Планета Земља 1-6*, Millennium, Београд, 2007.
- http://www.odrzivi-razvoj.gov.rs/
- http://planetazemlja.wordpress.com/

Задаци за проверу постигнућа полазника

II T1.2.

1. Пажљиво прочитајте текст и одговорите на следећа питања:
   Једног јануарског дана температура ваздуха у наведеним градовима износила је: Београд 4ºC, Москва(Русија) -23ºC, Винипег (Канада) -35ºC, Рио де Жанеиро (Бразил) 30ºC, Сиднеј (Аустралија) 29ºC.
   Одговорите:
   а) Шта условљава разлику у температурама ових места?

б) Која врста падавина може да се и излучи у току дана у наведеним градовима?
в) Који климатски тип је заступљен у сваком од ових места?

2. Наведите привредне делатности за које временска прогноза има највећи значај и објасните зашто.

3. Објасните ефекат стаклене баште на живот на Земљи.

4. Одговорите на питање:
Шта утиче на промене положаја и величину озонске рупе?

5. Опишите најчешће временске непогоде које се дешавају у Вашем окружењу и наведите начине за ублажавање њихових последица.

I T1.1 – 12 – текстови за обраду тематских садржаја и задаци за самоевалуацију полазника

II T1.1 – 2 – шема *Топлотни појасеви* и задаци за процену постигнућа полазника

– видео записи, додатни текстови и слике

ТЕМА 2: ЖИВОТ И АКТИВНОСТИ ЉУДИ НА ЗЕМЉИ

Тема садржи репрезентативне регионалногеографске садржаје који су одабрани по егземпларном принципу. У изабраним регијама доминира природна компонента у којој је човекова делатност утицала на њен идентитет и на формирање доминантних друштвеногеографских карактеристика. Садржаји ове теме омогућавају полазнику да посматрањем, идентификовањем и истраживањем географских чињеница у локалној средини развија способност упоређивања и доношења закључака о просторности и развојности географских појава и процеса на националном и глобалном нивоу ради организовања својих животних активности.

Шематски приказ садржаја у оквиру теме

Тематску целину *Људи на Земљи* чине две мање целине у оквиру којих ће се полазници упознати са активностима и животом људи у великим регијама света. Зато је предвиђено да се полазницима предочи савремена политичка карта света и да се лоцирају простране регије и државе, без улажења у детаљна географска разматрања држава. У оквиру ове тематске целине полазник ће се упознати и са светским коридорима и њиховим значајем за међународну размену људи, робе, путника и информација, нарочито са оним коридорима који су значајни за нашу земљу и окружење.

Изучавајући ове садржаје полазнику је дата могућност да на основу знања стечених приликом изучавања претходних тема схвати утицај преовлађујућих природногеографских фактора на различите типове и нивое развијености људских делатности у великим регијама света (планине, низије, пустиње, поларни предели, приморске области и острва).

Врло је корисно да се полазник оспособи да упоређује и открива сличности и разлике појединих регија, јер ће на тај начин лакше разумети узрочно-последичну повезаност различитих географских појава и процеса у ближим и даљим регијама и њихов утицај на квалитет и начин живота и активности људи у изабраним географским просторима.

ПРИМЕР НАЧИНА ОБРАДЕ ТЕМЕ 2: **Активности и живот људи у низијским областима света**

Тематску целину чине регионалногеографски садржаји који се односе на низијске/равничарске области света, изучавају се комплексно, у међусобној зависности и условљености са осталим географским појавама и процесима на простору регионалне целине. Ови садржаји омогућавају полазнику да стекне знање о животу људи и о њиховим активности у различитим низијским регијама света. У појединим низијама становништво се бави екстензивном земљорадњом и сточарством и једва успева да обезбеди храну за потребе своје породице; њихови животни услови су веома неповољни (недостатак инфраструктуре, здравствене заштите, образовних установа и сл.), док у неким низијама све делатности су изванредно развијене и животни

услови људи веома су повољни. У овим низијама пољопривредна производња и прерада хране је на високом нивоу, производи су висококвалитетни, произвођачи задовољавају сопствене потребе а вишкове извозе у све делове света. Изучавањем ових садржаја полазник ће разумети да су разлике између појединих низијских делова света условљене првенствено економскополитичким односима и природно-географским факторима.

1. Активирати знања полазника која су стекли о природним феноменима приликом изучавања теме *Планета Земља* и утврдити да ли су разумели интерактивне везе и односе који утичу и одређују ток географских промена у географској средини.

2. Тражите од полазника да:
   - на географској карти покажу најпространије низије света и да опишу њихове основне одлике;
   - наведу факторе који имају доминантан утицај на активности и живот људи у низијским пределима на Земљи.

3. Објасните полазницима:
   - постанак низија на планети (акценат је на Панонској низији);
   - утицај човека на промену пејзажа у низијама (обрађене и необрађене низије; пренамена обрадивих површина и утицај на смањење производње хране).

4. Затражите од полазника да уз помоћ географске карте именују и покажу низијске пределе у нашој земљи.

5. Наставник је припремио видео пројекцију, даје упутство за рад:
   - Погледаћемо три кратке видео пројекције на којима су приказане низије које се налазе на различитим географским ширинама на Земљи. Једна низија има сличне географске одлике као наша Војводина, друга низија се налази у тропској области, а трећа низија је пространа прерија у САД-у.
   - Наставник наводи географске факторе који утичу на размештај низија и развој привредних делатности у њима, показује и објашњава на географској карти света географски положај сваке низије. Посебно наглашава да се аргентинска пампа налази на јужној полулопти и подсећа полазнике да је низија на скоро истим географским ширинама као Панонска низија али да се годишња доба смењују обрнутим редоследом него у нашим крајевима. Када је код нас лето тамо је зима.

     После пројекције првог дела разговараћемо, зато пажљиво посматрајте изглед низије, да ли има дрвећа, како изгледају насеља, шта раде људи, како су људи одевени и слично.
   - Пројекција Аргентинске пампе

     Наставник подстиче полазнике да: опишу пејзаж низије; неведу биљне и животињске врсте које се гаје; опишу изглед насеља; опишу активности људи.
   - Пројекција тропске низије у Индонезији

     Наставник подстиче полазнике да: опишу пејзаж низије; неведу биљне и животињске врсте које се гаје; опишу изглед насеља; опишу активности људи.
   - Пројекција америчке прерије

     Наставник подстиче полазнике да: опишу пејзаж низије; неведу биљне и животињске врсте које се гаје; опишу изглед насеља; опишу активности људи.

6. Затражите од полазника да уз помоћ атласних тематских карата (Пољопривредна производња у свету) пронађу низијске пределе на осталим континентима у којима се гаје културе које користимо у нашој исхрани и можемо да их купимо у нашим продавницама током целе године:

- кафа, какао, чај, зачини, кокосов орах;
- рано поврће и воће које можемо да купимо у зимском периоду;
- наранџа, лимун, мандарина, киви, урма, пиринач, маслина;
- ананас, банана, авокадо, манго.

7. Извођење заједничког закључка:
   - низије умерених географских ширина: интензивна пољопривреда (житарице, индустријско и крмно биље, воће, поврће, винова лоза), интензивно сточарство; производња намењена извозу;
   - низије у тропским пределима: претежно планташка пољопривреда (тропско воће, зачини, кафа, чај, памук, шећерна трска, племените врсте тропског дрвећа), намењено извозу; екстензивна пољопривреда локалног становништва – задовољавање породичних потреба;
   - оазе/низије у пустињама: око река и на местима где се појављује вода; производња култура за властите потребе (урма, маслина, агруми, памук, житарице, воће и поврће), извоз памука.

8. Пронађите информације на Интернету:
   - живот и рад људи на фармама у Аустралији и Америци и њихов производни асортиман;
   - живот и активности Индијанаца, Бедуина, Ескима, Кинеза и Индуса;
   - где се производе сировине за производњу кока-коле, чоколаде и топлих напитака;
   - у којим деловима света се налазе највеће плантаже чији су производи намењени извозу, ко контролише производњу, какви су услови рада запослених на плантажама.

Дидактички материјал:
- географске карте (опште, тематске: света, Европе, Србије);
- пригодни текстови, научно-популарна литература, фотографије и материјали на CD-у.

Активности полазника:
- слуша излагање наставника и осталих полазника;
- активно учествује у раду на часу (износи своје мишљење, пита, одговара на питања);
- чита географску карту различите размере и садржаја;
- користи средства информисања и Интернет за проналажење информација;
- користи додатну литературу за проширивање својих знања.

КРАТАК ПРЕГЛЕД И ПРЕПОРУКЕ ЗА РЕАЛИЗАЦИЈУ ОСТАЛИХ САДРЖАЈА У ТЕМИ 2.

Реализацију осталих садржаја теме *Живот и активности људи на Земљи* обрадити на сличан начин. Нешто детаљније обрадити садржаје који се односе на Републику Србију, активирати искуства и знања полазника, користити географску карту и остала расположива наставна средства и дидактичке материјале. Поред тога, наставник ће препоручити полазницима да прате информације о збивањима у земљи и у свету преко средстава јавног информисања да би проширили и продубили своје знање и изградили позитивне ставове и вредности.

- **рударство**: обухвата експлоатацију минерала и свих корисних материја које се као сировине ваде из Земље и из воде
- **туризам**: обухвата путовања која немају пословни карактер, тј. путовања ради одмора, забаве, рекреације и културно-образовних разлога
- **етнос**: народ; заједница људи коју повезује исти језик, исти обичаји, историјско и културно наслеђе; етнички – народни

• **оазе**: ограничени равничарски делови у пустињама, око већих река (Нил) и на местима где се појављују подземне воде

Т2

• Америчко национално географско друштво: *Национална географија* (српски превод)
• Гамов Џорџ, (1965): *Земља и небо*, Материја, Нови Сад.
• Географије за основну школу, од 5-8 разреда, уџбеници и приручници, које је одобрило Министарство просвете и науке Републике Србије.
• Група аутора, (1995): *Фактопедија*, Илустрована енциклопедија 2. издање, Младинска књига НОВА, Нови Сад.
• Група аутора, (2007): *Школско свезнање*, Завод за уџбенике, Београд.
• Група аутора, (2007): *Чуда света*, Младинска књига, Београда.
• Бесаревић Јовица, (1981): *Добродошли у Африку*, Свјетлост, Сарајево.
• Вуковић Предраг, (1981): *Ведро небо над Кином*, Графика, Београд.
• Лер А. Ратко, (1983): *Америка уздуж и попреко*, Драган Срнић, Шабац.
• Миних Хорст, (1964): *Биберна обала*, Савремена школа, Београд.
• Раденковић Ђорђе, (1964): *Пустиње и људи*, Матица српска, Нови Сад.
• DVD, CD - *Планета Земља 1-6*, Millennium, Београд, 2007.
• www.geographhic.orgihttps: - географске информације;

Задаци за процену постигнућа полазника

II Т2.1.

1. Шта знате о генетски модификованим пољопривредним производима, а шта о клонираним животињским врстама? Како утичу на здравље људи?

2. У којим низијама се производе опојне биљне културе?
   а) Ко контролише њихову производњу и дистрибуцију?
   б) Какве последице има трговина и употреба на људску популацију?

3. Користите знање из историје о култури и животу људи у Месопотамији у старом веку и опишите како данас живи становништво и којим се делатностима бави у овој низији.
   а) Шта је утицало на велике промене у животу људи у Месопотамији?
   б) На основу информација из средстава информисања о збивањима у овом делу света предвидите правце развоја Месопотамије и народа који у њој живе и раде.

4. Наведите негативне утицаје прекомерне употребе хемијских средстава у производњи пољопривредних култура

5. Опишите шта се подразумева под „здравом храном" и где се највише производи.

I Т2.1 – 5 – текстови за обраду тематских садржаја

II Т2.1 – 2 – задаци за процену постигнућа полазника и „нема" карта света

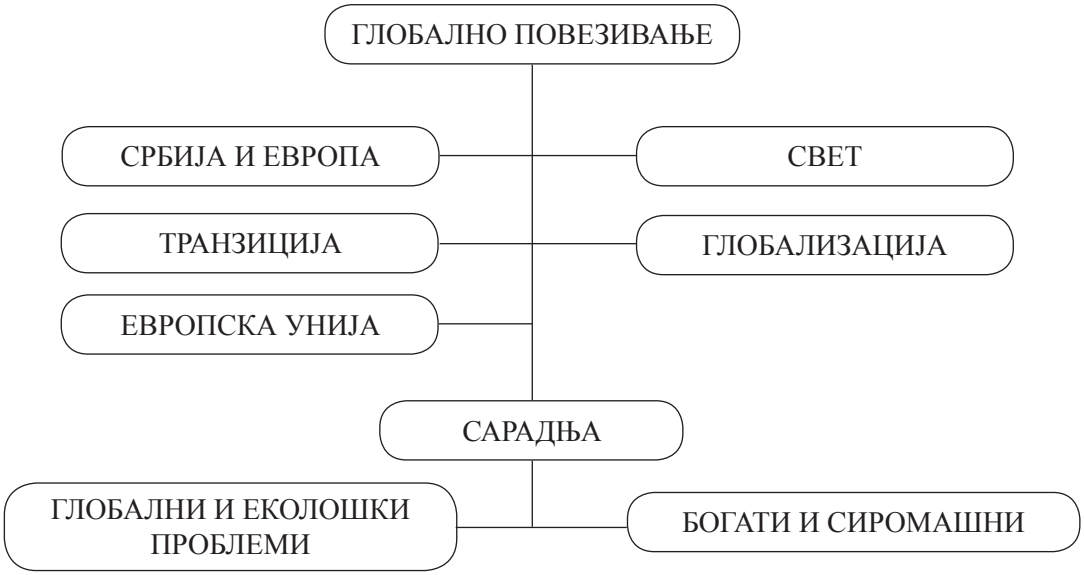

– видео записи, додатни текстови и слике

ТЕМА 3: ГЛОБАЛНО ПОВЕЗИВАЊЕ НА ЗЕМЉИ

Садржаји теме тако су конципирани да њиховим изучавањем полазници проширују и продубљују своју географску културу, развијају умење аналитичког мишљења и формирају свој став према важним актуелним друштвеноекономским и глобализацијским процесима и начинима њиховог решавања у којима сваки појединац треба да учествује. Поред тога, полазници ће проширити и изградити ставове који се односе на стварање услова за безбедност, толеранцију, мирну сарадњу у породици, друштвеној заједници, својој држави и разумеће значај свога ангажовања у очувању, унапређивању и заштити животне средине.

Шематски приказ садржаја у оквиру теме

Глобално повезивање на Земљи, у контексту политике и економије, представља главно обележје савременог доба. У свакодневној комуникацији и животу полазник се среће са појмовима и процесима који се односе на: глобализацију, транзицију, интеграцију, сарадњу, приватизацију и слично. Изучавајући садржаје ове теме полазник ће разумети неке промене и последице у којима и сам учествује, као што су узроци и последице друштвено-економске транзиције у Србији и начине сарадње Србије са другим државама и међународним организацијама на пољу политике, економије, културе, просвете, науке и технологије.

Разумевањем актуелних, кључних збивања на политичком и економском нивоу у нашој земљи полазник ће схватити потребу интеграције Србије и бивших социјалистичких држава Европе у савремене европске процесе и у Европску унију. Садржаји ове теме односе се и на процес и последице на планетарном нивоу, сагледане преко мултинационалних компанија, међународних институција и њихове улоге у глобализацији света. Поред тога, полазник ће разумети да кључну улогу у овим процесима и економском повезивању у свету имају САД и високо развијене земље света, насупрот недовољно развијеним земљама тзв. сиромашног „Југа“.

У оквиру садржаја ове теме полазници ће упознати глобалне проблеме човечанства, начине њиховог решавања, као и еколошке проблеме савременог света које треба изучавати у корелацији са сличним садржајима у програму Биологије. Изучавањем ових садржаја полазници ће схватити измењене своје животне услове проузроковане транзицијом и светском економском кризом и предузимаће мере за њихово превазилажење.

ПРИМЕР НАЧИНА ОБРАДЕ ТЕМЕ 3: **Глобални проблеми човечанства и начини њиховог решавања**

Садржаји који се презентују веома су актуелни, одражавају се на свакодневне животне ситуације полазника, осталих грађана и заједнице на свим нивоима. Посебан значај имају садржаји у којима се разматра наша земља и њено приближавање/придруживање европским интеграцијама. Ови садржаји могу да се реализују кроз разговор и дискусију полазника усмеравану од стране наставника. Пожељно је да се овакав облик рада заснива на личном, породичном искуству полазника и његовом разумевању савремених процеса који се одражавају на све сфере живота људи на Земљи.

Наставник уводи полазнике у нове садржаје, подстиче полазнике да активирају лична искустава и сазнања ради њихове примена у новим ситуацијама.

1. Објасните полазницима да је ова тема веома актуелна, да смо на неки начин сведоци ових проблема и њихових последица. Тема ће бити обрађена кроз разговор и дискусију са полазницима, биће заснована на животним искуствима, на јавним информацијама и научно заснованим чињеницама.

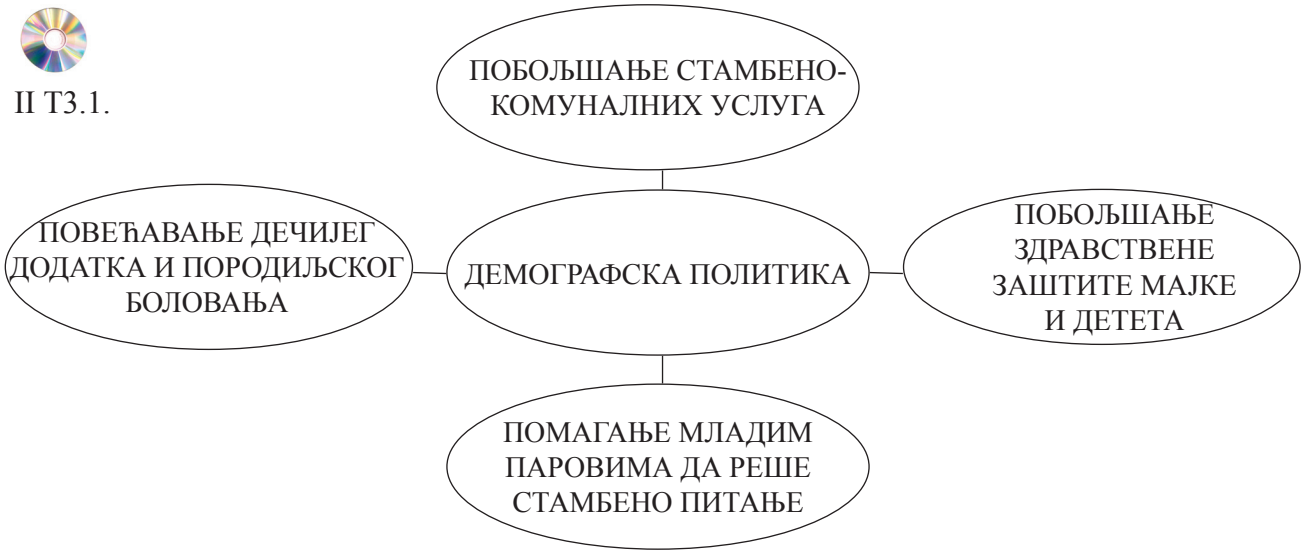
2. Запишите кључне речи на табли:
   - демографска „експлозија“;
   - недостатак хране, пијаће воде и појава глади;
   - недостатак сировина и енергије;
   - нарушавање мира и безбедности;
   - стварање услова за безбедност, толеранцију, мирну сарадњу и очување мира.

3. Активирајте претходна знања полазника која се односе на садржаје које су изучавали у оквиру теме *Планета Земља* (Распоред становништва на Земљи, Основне структуре становништва и социјалну заштита).

4. Објасните полазницима појам демографска „експлозија“ и наведите податке који илуструју ову појаву:
   - У свету живи 6,7 милијарди становника; 82% становника живи у мање развијеним, 18% у развијеним регијама света.
   - Број становника на планети сваке године увећа се за 80 милиона. До 2025. године на планети ће живети више од 8 милијарди становника.
   - Највећи пораст становништва бележе афричке земље (Уганда, Нигер и Бурунди, преко 220%).
   - Број становника се највише смањује у Јапану, Русији, Немачкој, Португалији и Шпанији.

5. Затражите од полазника да:
   - опишу квалитет живота и социјални статус многочлане породице и породице која има мање чланова, у свом окружењу или на неком другом простору;
   - уз вашу помоћ образложе последице које настају због наглог и неравномераног пораста светског становништва (недостатак: хране, пијаће воде, здравствене и социјалне заштите, стамбеног простора, немогућност адекватног образовања и запошљавања, кратак животни век и слично);
   - помоћу шеме објасните полазницима мере које предузимају већина држава света за побољшање демографске политике.

II Т3.1.

6. Објасните полазницима како развој друштвених, економских односа, науке и технологије утиче на недостатак хране, воде, сировина, енергије, нарушавање мира и безбедности у свету. Доведите у везу природна богатства у државама неразвијених региона света (Африка, Азија, Латинска Америка), која контролишу светске мултинационалне компаније, са условима и начином живота већине људи у тим земљама (недостатак хране, воде за пиће, нарушавање мира и безбедности).
   - Објасните значај институције ФАО (организација УН) за исхрану и пољопривреду.

7. Пронађите информације на Интернету.
   - Живот људи у Етиопији
   - Рудари у рудницима дијаманата у Јужној Африци
   - Несташица воде и хране у свету
   - Богати и сиромашни Арапи
   - Избегла и расељена лица - савремени друштвени проблем

8. Објасните полазницима међународни значај и циљеве Организације Уједињених нација (ОУН):
   - очување мира и безбедности у свету,
   - развој пријатељских и равноправних односа међу народима,
   - отклањање сиромаштва, болести, неписмености,
   - подстицање узајамног поштовања, права и слобода људи.

9. Извођење заједничког закључка
   Савремено доба карактеришу:
   - демографска „експлозија“,
   - недостатак хране и пијаће воде,
   - недостатак сировина и енергије,
   - нарушавање мира и безбедности,
   - циљеви УН: стварање услова за безбедност, толеранцију, мирну сарадњу и очување мира.

Дидактички материјал:

- географске карте (општа,политичка);
- шеме;
- пригодни текстови и фотографије;
- новинарски чланци.

Активности полазника:

- слуша излагање наставника и осталих полазника;
- активно учествује у раду на часу (износи своје мишљење, пита, одговара на питања);
- анализира шеме и дијаграме;
- чита географску карту.

КРАТАК ПРЕГЛЕД И ПРЕПОРУКЕ ЗА РЕАЛИЗАЦИЈУ ОСТАЛИХ САДРЖАЈА У ТЕМИ 3.

Остали садржаји у оквиру теме Глобално повезивање на Земљи повезани су и треба их обрадити на сличан начин као и претходне садржаје. Са посебном пажњом треба приступити обради садржаја који се односе на глобалне проблеме човечанства и начини њиховог решавања (демографска „експлозија“, недостатак сировина и енергије, недостатак хране, пијаће воде и појава глади, нарушавање мира и безбедности, стварање услова за безбедност, толеранцију, мирну сарадњу и очување мира). Садржаје у којима се разматрају ЕУ и еколошки проблеми савременог света потребно је изучавати у корелацији или заједно са сличним садржајима издругих предмета, јер ће на тај начин постигнућа полазника бити квалитетнија и трајнија.

- **глобализација**: процес повезивања економских и финансијских токова на светском нивоу; тежња ка уједињавању тржишта и ширењу економске активности на глобалне размере, изван националних граница, уз јачање међусобне зависности у светској економији
- **демографска експлозија**: нагли пораст броја становника у свету
- **дискриминација**: издвајање, прављење разлика међу људима и друштвима у међународним односима; ускраћивање права мањинама, нпр. расна дискриминација према црнцима
- **евро (€)**: јединствена европска валута
- **Европска унија**: европска економска групација
- **интеграција**: спајање у једно, окупљање, састављање, повезивање, сједињавање
- **јединствено тржиште**: договор између земаља чланица ЕУ о несметаном протоку робе, путника и капитала из једне земље у другу
- **културна глобализација**: преношење различитих култура, обичаја и навика средствима масовне комуникације и масовним и појединачним путовањима преко државних граница
- **међународни тероризам**: етнички и верски екстремизам - везани су за глобализацију и представља велику опасност по светски мир
- **мултинационалне компаније**: савези најкрупнијих светских произвођача одређене врсте производа, који диктирају производњу одређених роба и њихове цене; запошљавају стотине хиљада радника и имају своје производне и продајне погоне у многим државама света.
- **транзиција**: промена друштвенополитичког система и прелаз на либералну и тржишну економију; карактеришу је: висока инфлација, повећана незапосленост, загађивање животне средине, привредни криминал, препреке у међународној трговини, економско раслојавање становништва

Приликом изучавања ових садржаја није дозвољено пропагирање или наметање страначких идеја и опредељења.

Т3

- Географије за основну школу, од 6-8 разреда, уџбеници и приручници, које је одобрило Министарство просвете и науке Републике Србије.
- Павићевић, В., (2003): *Аспекти глобализације*, Београдска отворена школа-досије, Београд.
- Самарџић,С., (1998): *Европска унија*, Институт за европске студије, Београд.
- http://europa.euint/ - сајт Европске уније;

Задаци за процену постигнућа полазника

II Т3.2.

1. Шта се подразумева под „популационом политиком" и које мере можете да предузмете да побољшате Вас породични живот?

2. Како можете да помогнете гладној деци у Вашој околини?

3. Опишите начине на које можете да решавате сукобе у породици и у Вашем окружењу.

4. Објасните домете и значај организације Уједињених нација

I Т3.1 – 3 – текстови за обраду тематских садржаја и задаци за самоевалуацију полазника

II Т3.1 – 3 – шематски приказ мера држава за побољшање демографских политика, задаци за процену постигнућа полазника и „нема" карта Европе

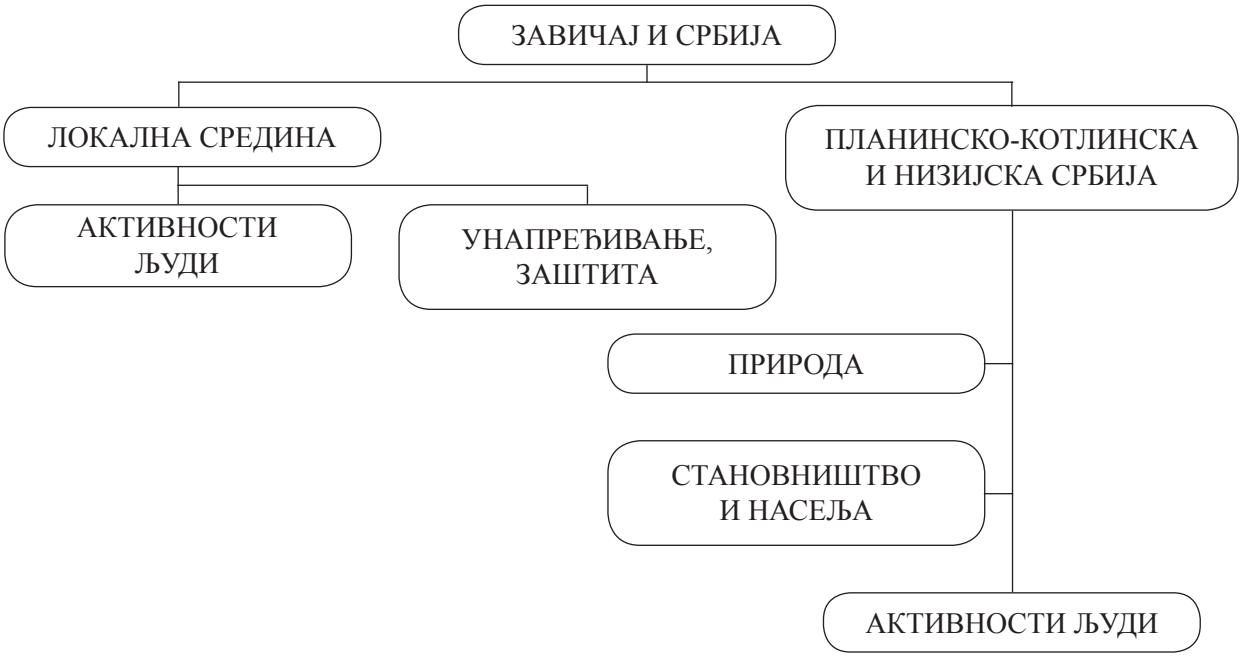
– додатни текстови и слике

ТЕМА 4: ЗАВИЧАЈ И СРБИЈА

Ова тема је од посебног значаја за сваког полазника, садржаји су актуелни и имају велики национални значај, омогућиће полазнику разумевање и тумачење природногеографских феномена и сложених друштвено-географских промена у локалној средини и на нивоу државе. Постојећа искуства и нова знања полазник ће користити у својим активностима ради унапређивања услова живота и рада у локалној средини, што ће се одразити и на свеукупно унапређивање друштвених односа у нашој држави.

Тему чини скуп географских знања/чињеница, веза и законитости на комплексном географском простору испреплетаном деловањем природе и људи, чиме се указује на обележја, проблеме и специфичности локалне средине и осталих регија у нашој земљи (Планинско-котлинска и Панонска Србија). Кроз ове садржаје полазници, целовито сагледавају географске одлике свог завичаја и државе, уочавају разноврсност, индивидуална и особена обележја, упоређују завичај са осталим регијама државе и откривају сличности и разлике. Садржаји ове теме омогућавају полазнику да разуме потребу очувања и унапређивања своје средине у контексту природних и друштвених феномена ради побољшавања својих животних услова и активности.

Шематски приказ садржаја у оквиру теме

Садржаји ове теме представљени су у оквиру две мање целине: Локална средина и Планинско-котлинска и низијска/панонска Србија и структуирани су по *Керовом систему*, односно, распоређени су тако да сваки претходни представља основу за разумевање наредних садржаја, а садржаји заједно чине јединствену целину.

Географија завичаја обухвата преглед географских одлика локалне средине. Приликом изучавања ових садржаја корисно је указати на интерактивне везе и односе свих чинилаца географске средине, као и на потребу заштите и унапређивање локалне средине. Пожељно је предложити полазнику да у складу са његовим постојећим знањима, способностима, вештинама и интересовањима истражују локалну средину и да припреми презентацију на основу које ће наставник сагледати обим и квалитет његовог самосталног рада.

У оквиру Планинске и Низијске Србије изучавају се природно-географски и друштвено-географски садржаји који се међусобно надовезују и допуњавају. Кроз ове садржаје полазник упознаје основне облике рељефа, климу, воде, становништво, насеља и природна богатства своје

земље. Поред тога, полазници се упознају са потребом планирања породице, популационом политиком и значајем њених одредби за обнављање становништва. Ови садржаји омогућиће полазнику да стекне целовито знање о свом завичају и својој држави.

ПРИМЕР НАЧИНА ОБРАДЕ ТЕМЕ 4: **Највећи речни системи у Републици Србији, географски размештај и њихов значај**

Тематску целину чине садржаји који имају посебан национални значај и морају се посматрати комплексно, у међусобној зависности и условљености са осталим географским појавама и процесима на простору наше земље и у региону. Ови садржаји омогућавају полазнику да разуме значај вода за водоснабдевање насеља и индустријских објеката, производњу електричне енергије, саобраћај, наводњавање, риболов, спорт, рекреацију и туризам. Поред тога, полазник ће разумети проблеме загађености текућих вода и приобаља који се негативно одражавају на биолошку и економску егзистенцију човека, потребу за заштитом, очувањем и унапређивањем вода и моћи ће сам да предлаже и предузима мере ради унапређивања свог животног окружења. Приликом обраде ових садржаја од посебне важности је примена поступности и непосредног посматрања на терену, од локалне средине/завичаја до целе државне територије.

1. Активирати знања полазника која су стекли о природним феноменима приликом изучавања теме *Планета Земља* (велике реке и размештај и значај за живот и активност људи), и утврдити да ли су разумели интерактивне везе и односе који утичу и одређују ток географских промена у локалној средини и у ширем географском простору.

2. Разговарати са полазницима о рекама у њиховом крају:
   - где извиру, где се уливају, да ли имају притоке, какве су речне долине река у њиховом крају;
   - за које потребе људи користе речну воду, на који начин се загађује река, шта појединац и заједница могу да учине да спречи загађивање водотока и приобалних делова.

3. Објаснити:
   - појмове и показати на географској карти: реку, притоке, извор, ушће, речни систем, речну мрежу, речни слив и речну долину;
   - како географски положај, рељеф и клима утичу на формирање сталних водотока;
   - зашто је највећа концентрација становништва и насеља у долинама река.

4. Покажите на географској карти, на примеру Рајна-Мајна-Дунав, како реке спајају државе и народе, велике морске површине (Северно море и Црно море) и објасните значај река за активности и живот људи.

5. Тражите да полазници уз помоћ географске карте именују државе и њихове главне градове кроз које протиче Дунав.

6. Наставник организује рад у 3. групе:
   1. група: уз помоћ опште географске карте Србије да пронађе и опише токове најдужих река и њихових притока у Војводини.
   2. група: уз помоћ опште географске карте Србије да пронађе и опише токове најдужих река и њихових притока у централној Србији.
   3. група: уз помоћ опште географске карте Србије да пронађе и опише токове најдужих река и њихових притока на Косову и Метохији.
   - Један представник из сваке групе саопштава резултате рада на задату тему и показује

реке и њихове притоке на зидној карти; остали полазници слушају, уочавају наведене водотоке на карти, постављају питања.

7. Затражити да полазници објасне:
   - у којем делу Србије је најгушћа речна мрежа и зашто;
   - значај каналске мреже у Војводини (Дунав-Тиса-Дунав);
   - у којим регијама Србије су најчешће поплаве и зашто;
   - како људи регулишу токове да би ублажили или спречили последице од поплава.

8. Замена улога у групама:
   - полазници ће усмено описати значај већих река за: саобраћај, водоснабдевање насеља и индустријских објеката, хидроенергију, риболов, спорт, рекреацију и туризам.

   1. група: именује (уз помоћ географске карте) веће реке у централној Србији и наводи њихов значај.
   2. група: именује (уз помоћ географске карте) веће реке на Косову и Метохији и наводи њихов значај.
   3. група: именује (уз помоћ географске карте) веће реке и каналску мрежу у Војводини и наводи њихов значај.

9. Извођење заједничког закључка:
   * именовати и показати на географској карти:
     - најдуже реке;
     - највећи речни системи;
     - речна и каналска мрежа;
     - морски сливови;
   * објаснити:
     - значај река;
     - хидропотенцијал наших река;
     - заштита од поплава;
     - загађеност, унапређивање и заштита водотока.

11. Упишите/обележите на „нему“ карту Србије:
    а) имена највећих река
    б) називе највећих хидроцентрала
    в) највећа речна пристаништа
    г) најзагађеније водотоке у Србији

II Т4.1.

12. Пронађите информације на Интернету:
- У којим деловима Србије и које реке се најчешће изливају и плаве околна насеља.
- Највећа загађења водотока и помор риба на нашим рекама.
- Календар рекреативних и спортских активности на нашим рекама (регата, рафтинг, кајак, сплаварење, разна такмичења и манифестације).

Дидактички материјал:
- географске карте (општа, хидролошка, нема);
- шеме: пресек речног тока, речна долина, ушће;
- табеле и дијаграми (загађеност река, водостај);
- модел речног система;
- пригодни текстови и фотографије.

Активности полазника:
- слуша излагање наставника и осталих полазника;
- активно учествује у раду на часу (износи своје мишљење, пита, одговара на питања);
- посматра, уочава и описује хидролошке појаве;
- врши презентацију својих истраживања у оквиру одељења;
- чита географску карту и уноси податке у нему карту.

КРАТАК ПРЕГЛЕД И ПРЕПОРУКЕ ЗА РЕАЛИЗАЦИЈУ ОСТАЛИХ САДРЖАЈА У ТЕМИ 4.

Садржаје који се односе на локалну средину/завичај реализовати са полазницима путем непосредног посматрања и уочавања објеката и појава и објашњавањем њихових интерактивних веза и односа на терену. Полазници могу да прате природне појаве, друштвена збивања и делатности људи, проналазе, бележе и доносе закључке о географским феноменима у локалној средини, што ће подстаћи полазнике да се активно укључе у заштиту и унапређивање простора на коме живе. Упознавање географије краја омогућиће полазницима да схвате његове ресурсе и перспективе развоја. Наставник може организовати индивидуални или групни облик истраживачког рада са полазницима. Предмет истраживања може бити: положај краја, историјски развој, саобраћајна повезаност, врсте саобраћаја, становништво (број и структура, наталитет, морталитет, миграције са правцима кретања), изглед и величина насеља, природне одлике, важне привредне, културне, просветне и здравствене организације, трговинске радње, снабдевеност артиклима, туризам и занатство.
Реализацију садржаја о Републици Србији вршити према *Керовом систему* уз активирање искустава и знања полазника, при чему треба користити географску карту и остала расположива наставна средства и дидактичке материјале. Програмски садржаји треба да се изучавају систематично, како би полазници могли поступно да се упознају са чињеницама и уводе у нове појмове, а обрадом сваке нове теме припремају и оспособљавају за разумевање следеће. Поред тога, наставник ће препоручити полазницима да прате информације о збивањима у земљи и о земљи преко средства јавног информисања да би проширили и продубили своје знање и изградили позитивне ставове и вредности.

- **активности људи** – одликују се истим или сличним радним поступком и дају исте или сличне резултате рада
- **локална средина** – локална средина или завичај је просторно ограничен мањи или већи крај са специфичним обележјима које чине природни и економско-географски елементи и фактори
- **Панонска област** – део Србије који припада Панонској низији

- **привреда** – производња материјалних добара, обављање услуга за подмиривање људских потреба
- **природна богатства (природни ресурси)** – Сунчева енергија, унутрашња топлота Земље, воде, земљиште, биљни и животињски свет, руде метала и неметала и минерална горива

Т4

- *Географије за основну школу*, од 5-8 разреда, уџбеници и приручници, које је одобрило Министарство просвете и науке Републике Србије.
- Рићановић Ј., (1989): *Хидрогеографија*, Школска књига, Загреб.
- Татић Б., Г. Костић, (1996): *Наша природна добра и потребе њихове заштите*, Центар за еколошке акције-ЦЕА, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд.
- Гавриловић Љ., Д. Дукић, (2002): *Реке Србије*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд.
- http://www.foe.co.uk, http://wwwredpepper.org.uk – заштита природне средине;
- www.geographhic.orgihttps: - географске информације;
- http://www.hidmet.sr.gov - Хидрометеоролошка служба Србије;
- http://www.natureprotection.sr.org – Завод за заштиту природе

Задаци за проверу постигнућа полазника

II Т4.2.

1. На „немој карти“ Европе обележите државе и њихове речне луке кроз које пролази пловни пут Рајна-Мајна-Дунав.

2. Именујте и опишите највеће клисуре и кањоне кроз које протичу реке у Србији.

3. Ако имате могућност, осматрајте неколико дана (ујутро и увече) у различитим годишњим добима ниво воде на водомерној летви и бележите вредности водостаја реке у Вашем крају.
   а) Када је ниво воде у реци највиши а када је најнижи и зашто?
   б) Које активности људи условљава висина воде у реци?

4. Објасните међународни саобраћајни значај Моравско-Вардарске и Нишавске долине.

5. Пронађите информације о речним коридорима у Европи и нашим пловидбеним путевима који се на њих везују.

I Т4.1 – 4 – текстови за обраду тематских садржаја и задаци за самевалуацију полазника

II Т4.1 – 2 – „нема карта“ Србије и задаци за процену постигнућа полазника

– додатни текстови и слике

ИЗБОР МАТЕРИЈАЛА ЗА ПОЛАЗНИКЕ
ТЕМА 1: ПЛАНЕТА ЗЕМЉА

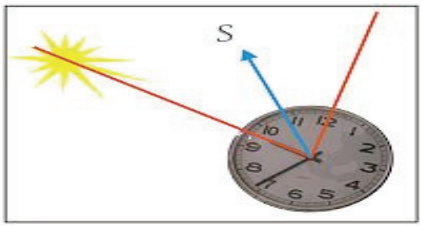
I T1.1.

Оријентација у простору и на географској карти

Географија изучава и размештај географских објеката и појава у простору и на географској карти у односу на стране света. У простору се најчешће оријентишемо помоћу Сунца и сата, маховине и лишајева, годова на пању, величине крошње и лишћа на дрвету, мравињака, помоћу компаса, плана насеља, а за време ведрих ноћи помоћу звезде Северњаче.

Лишајеви и маховина расту на северној страни стабла

Оријентација помоћу Сунца и часовника

Оријентација помоћу звезде Северњаче која се налази у сазвежђу Мала кола (Мали медвед)

Компас

Земљина површина се приказује на **глобусу** и на **географској карти**. Глобус је модел Земље и на њему је најверније приказана наша планета. Географска карта је умањени, нацртани приказ Земљине површине на равној површини. На географској карти, север је увек окренут ка горњој ивици карте, југ ка доњој, исток је на десној, а запад ка левој страни карте. Свака географска карта мора да садржи математичке, географске и допунске елементе. **Размер** спада у математичке елементе и представља однос линијских растојања или дужина на карти или глобусу и стварних растојања у природи. Садржину карте чине географски елементи који су приказани на карти (планине, реке, језера, насеља), они се приказују **картографским знацима**. Читање географске карте подразумева познавање размера карте и картографских знакова.

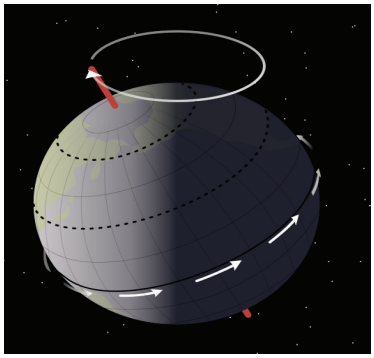
I T1.2.

Облик и кретања Земље

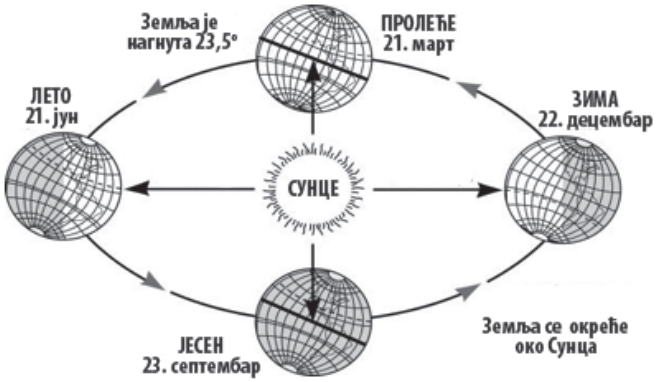
Планета Земља је лоптастог облика и непрекидно се обрће око своје замишљене осе и обилази око Сунца.

Обртање Земље око своје замишљене осе, од запада ка истоку, назива се **ротација** и она траје 24 часа или **један дан**. Последице ротације су**: смена обданице и ноћи, привидно дневно**

кретање Сунца и разлике у времену (локално или месно време и часовне зоне). Земља је подељена на 24 часовне зоне, а свака часовна зона захвата по 15° . Разлика у времену између часовних зона је један сат. Република Србија припада средњоевропској часовној зони.
Земљино кретање, обилажење око Сунца замишљеном, издуженом путањом од запада ка истоку, назива се **револуција** и траје 365 дана и 6 часова или **једну годину**. Последице овог кретања Земље **су неједнака дужина обданице и ноћи у току године, смена годишњих доба, издвајање топлотних појасева.**

Земља има лоптаст облик и ротира око замишљене осе од запада ка истоку

Обилазак Земље око Сунца - **Земљина револуција**
Стрелицама су обележена места на која у различитим добима године сунчеви зраци падају вертикално

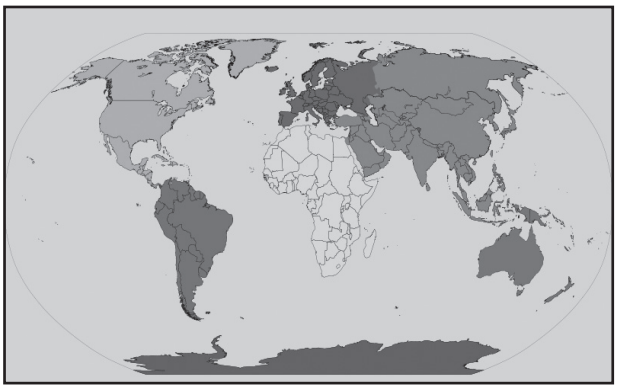
I T1.3.

Свет који се помера – континенти и Светско море

Свет као целина обухвата копнене делове наше планете који нису међусобно повезани и јединствену водену површину. Копнени део Земље подељен је на седам **континената:** Азија, Африка, Северна Америка, Јужна Америка, Антарктида, Европа и Аустралија. Континенти се непрекидно, али веома споро крећу и мењају свој положај и облик. Јединствена водена површина на планети Земљи назива се **Светско море** или Светски океан, а чине је **океани, мора, заливи и мореузи.** Највеће водене површине на Земљи су *океани*. Има их пет и они покривају око 71% Земљине површине. То су: Тихи океан, Атлантски океан, Индијски океан, Северни ледени океан и Јужни океан. Делови океана који су мање или више издвојени називају се мора.

Распоред континената у давној прошлости

Распоред континената данас

I T1.4.

Рељеф на Земљи

Земљину површину чине копнена узвишења, удубљења и равнице, које називамо **рељеф**. Најкрупнији облици рељефа су планине и низије. **Планине** су узвишења на Земљи изнад 500 m надморске висине, према постанку деле се на набране, громадне и вулканске. **Низије** су равнице до 200 m надморске висине, ако се налазе изнад 500 m надморске висине називају се **висоравни.**

Алпски венац у Европи

Европске низије

Највише планине на Земљи су Хималаји, Каквакз, (Азија), Анди (Јужна Америка), Кордиљери (Северна Америка), Килиманџаро, Атлас (Африка), Алпи, Карпати (Европа). Највеће низије на Земљи су Северноамеричка (Северна Америка), Амазонска (Јужна Америка), Западносибирска, Кинеска, Хиндустанска (Азија), Гвинејска, Конглоанска (Африка), Источноевропска, Западноевропска, Панонска (Европа). Највећа висораван је Тибет (Азија, средња висина 4 000 – 5 000 m).

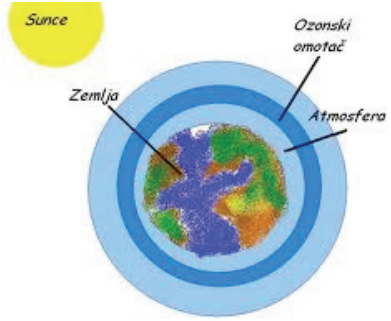
I T1.5.

Време и клима

Земљу обавија ваздушни омотач **атмосфера** који омогућава живот на планети. Тренутно стање временских елемената и појава изнад неког места назива се **време**. У временске елементе елементе убрајају се: Сунчево зрачење, температура ваздуха, ваздушни притисак, ветар, испара-вање, влажност ваздуха, облачност, падавине и снежни покривач. Предвиђање вредности вре-менских елемената за одређен период назива се **временска прогноза,** и она има велики значај за привредне делатности људи (пољопривреду, ваздушни саобраћај)**. Клима** је просречно стање атмосфере изнад неког места или неке области током дужег низа година. Клима зависи од узајамног деловања климатских чинилаца или фактора. То су: географска ширина, распоред копна и мора, морске струје и ветрови, надморска висина и рељеф, биљни покривач и човек. Климатски фактори утичу на формирање различитих типова климе на Земљи (екваторијална, тропска, пустињска, монсунска, средоземна, континентална, поларна, планинска клима). Сваки тип климе има своје одлике и своје географско распрострањење. Свакодневне активности људи утичу на ваздушни омотач Земље и условљавају бројне негативне појаве и промене у атмосфери које поред локалног имају и глобални значај. То су: „ефекат стаклене баште“, „киселе кише“ и „озонске рупе“.

Штетни гасови из фабричких димњака загађују атмосферу

Озонски омотач Земље је оштећен

I T1.6. **Подземне воде, велике реке и језера на Земљи**

На копненим деловима земље јављају се **површинске** и **подземне** вод**е.** Место где подземна вода избија на површину назива се **извор**. Ако подземна вода садржи више од 1 гр растворених минералних материја назива се **минерална вода,** а ако је температура воде виша од 20º Ц то је **термална** вода. Ове воде су значајне за здравство и туризам, служе за загревање разних објеката и за производњу електричне енергије. Највећи површински токови су **реке.** Све реке једне територије чине **речну мрежу.** Најдуже река на свету су Нил (Африка), Амазон (Јужна Америка) и Јанкцекјанг (Кина). У Европи су најдуже Волга и Дунав. Највећу количину воде на свету имају Амазон и Конго (Африка). Реке имају велики значај за: водоснбдевање, наводњавање, саобраћај, риболов, рекреацију, туризам, производњу електричне енергије.
Већа удубљења на копну која су испуњена водом називају се **језера.** Највећа језера су Каспијско, Викторијино (Африка), Велика америчка језера, а најдубље је Бајкалско језеро (Азија). Најбројнија језера су на северу Европе и Северне Америке, у областима која су некада била прекривена ледницима. На високим планинама најбројнија су ледничка језера („горске очи“). Постоје и вештачка језера која су настала преграђивањем река или у некој котлини. Језерска вода се користи за: наводњавање, рекреацију, туризам, водоснабдевање, саобраћај, риболов и као акумулације на рекама за производњу електричне енергије. Језера утичу на климу своје ближе околине, а слана језера су богати резервоари соли.

Равничарске реке у Панонској низији

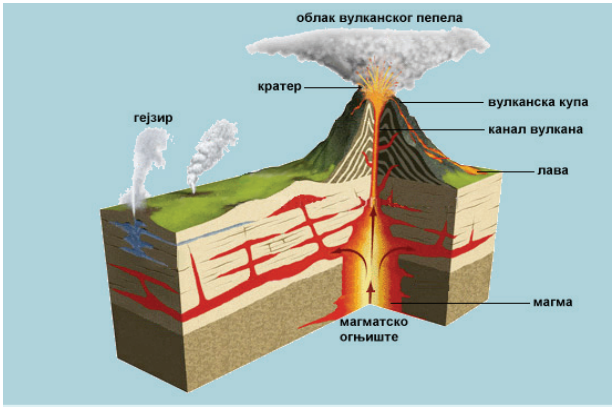

Мртво море, најсланије језеро у свету

I T1.7. **Природне непогоде и њихов утицај на човека и на животну средину**

На Земљи се често догађају **природне непогоде** које нису проузроковане људским активностима. Најчешће и најразорније природне непогоде су земљотреси, поплаве,
вулканске ерупције, клизишта, појаве вртложних и јаких ветрова, суше, ширење пустиња итд. Ове непогоде се означавају као **катастрофе** јер имају велики утицај на страдање људи, насеља и свих елемената у њима, на промене у животној средини, укључујући и
финансијске губитке.
На површини наше планете јављају се **вулкани,** то су обично планине купастог облика на чијем се врху налази удубљење – вулканаски кратер, кроз који се изливају вулкански материјали. Вулкани могу бити активни и угашени. Због великог броја активних вулкана обале Пацифика (Тихог океана) називају се **„ватрени појас”.**
Краткотрајна, изненадна, слабија или јача подрхтавања Земљине коре називају се **земљотреси.**

Место у Земљи где потрес настаје назива се **хипоцентар**, а место на површини Земље где се потрес најјаче осећа назива се **епицентар.** Земљотреси који се догађају на морском дну изазивају **цунами таласе,** који се брзо крећу и могу бити разорни у приобалним деловима.
Ветрови огромне разорне моћи, **торнадо** и **тропски циклони,** наносе велике штете и односе људске животе и настају у посебним условима у тропским пределима, северно и јужно од Екватора. **Поплаве** могу да буду последица обилних падавина, топљења снега и изливања река. Највеће поплаве у нашој земљи дешавају се у сливовима Дрине, Тисе, Мораве и Саве. Изградњом одбрамбених насипа и одводних канала ублажавају се последице од поплава. Проблем **суша,** најизразитији је у топлијем делу године (лето) у сувим тропским и суптропским пределима, где се због немарности људи, често догађају и пожари који угрожавају људске животе, насеља, вегетацију и доводе до појаве ширења пустиња.

ВУЛКАНСКА КУПА СА ЕЛЕМЕНТИМА

ТОРНАДО

Земљина блага

I T1.8.

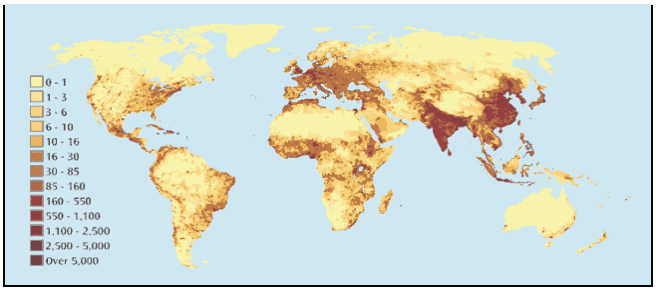
Све оно што се може наћи у дубини Земље, у води, или на површини Земље, а може да користи становништву називамо **природни ресурси. Необновљиви ресурси** могу се искористити само једанпут, то су: угаљ, нафта, природни гас и руде. **Обновљиви ресурси** се обнављају, ту спадају: енергија Сунца, геотермална енергија, биљни и животињски свет, воде на Земљи, снага ветра и таласа, плима и осека. Сви природни ресурси имају велики значај за развој привреде сваке државе. У природне ресурсе убрајају се и сировине минералног порекла, **руде,** које се експлоатишу због елемената од којих су састављене. Рудно богатство у свету је разнолико и неравномерно распоређено. Велике резерве имају недовољно развијене земље, а главни потрошачи свих сировина су високоразвијене земље (Северна Америка, Европа, Јапан).

Становништво на Земљи

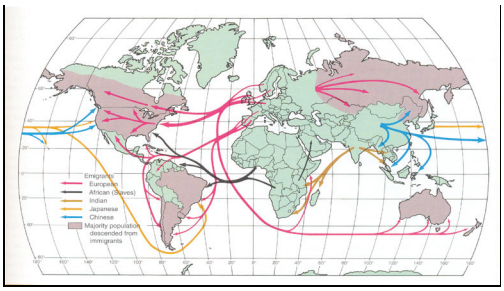
I T1.9.

На Земљи живи преко 6 милијарди људи. Повећање броја становника у последњих 100 година и се назива **„демографска експлозија“.** Број рођених лица у односу на укупан број становника означава **наталитет,** а број умрлих **морталитет.** Разлика између броја рођених и умрлих лица у односу на укупан број становника назива се **природни прираштај.** У сиромашним државама природни прираштај је висок, а у богатијим државама света је низак и негативан, зато се у многим државама поклања пажња **планирању породице** (ограничавање или подстицање рађања). Око 70% светског становника насељено је у: низијама и приморјима умереног топлотног појаса (северна полулопта), развијеним индустријским областима, долине великих

река. Највећу густину насељености имају Азија и Европа, Аустралија је најређе насељени континент, а Антарктик је ненасељен.

Густина насељености у свету

Главне миграционе струје током последњих векова

Становништво света се непрекидно креће **(мигрира). Миграције** су условљене економским разлозима, природним непогодама и ратним сукобима.

I T1.10.

Основне структуре становништва

Људи се разликују по боји коже, полу, старости, националној припадности, занимању, култури и образовању. **Полна структура** представља однос између броја женског и мушког становништва, а **старосна структура** се одређује према броју становника у одређеним старосним групама. На основу заједничке историјске прошлости и територије, истог језика, културе и вероисповести створене су се заједнице људи, **народи**. У свету постоје различите **религије**: хришћанство, ислам, хиндуизам, будизам, јудаизами слично. Становништво света се зближава и меша, људи су упућени једни на друге, живе заједно, раде исте или сличне послове, па разлике међу људима све више ишчезавају. За зближавање народа од великог значаја су подизање културнообразовног нивоа и животног стандарда становништва. Област **социјалне заштите** становништва усмерена је ка побољшању социјалног статуса грађана на личном, породичном и ширем социјалном плану. Развој социјалне заштите становништва одвија се кроз процесе који се ослањају на међународне и европске циљеве општег економског и социјалног развоја друштва, смањење сиромаштва, обезбеђење квалитетније заштите рањивих група: деце, инвалидних,старијих и маргинализованих појединаца или групе грађана.

I T1.11.

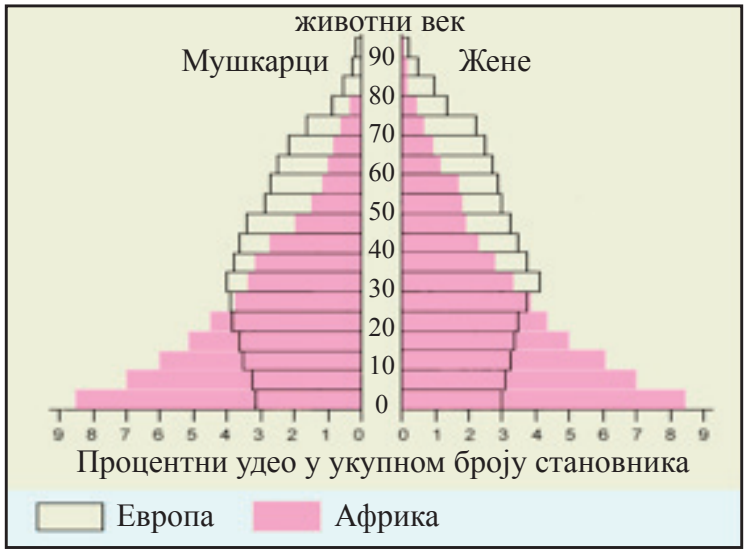
Насеља на Земљи

Насеље је место где живе људи. **Село** је насеље у коме се становништво углавном бави пољопривредом, а **град** је сложеније насеље у коме се становништво бави непољопривредним делатностима. **Урбанизација** је светски процес, настаје развојем индустрије и сеобом сеоског становништва у градове. Очекује се на ће 2015. године у градовима живети 54% становништва света. Насупрот урбанизацији је процес **деаграризације,** настаје под утицајем града, поједина села млади људи напуштају, остаје старо становништво које не може да обрађује сеоски. Зато се у новије време приступа **ревитализацији** (обнављању) села, уређује се инфраструктура, мења се намена запуштених површина. Нагли развитак градова и процес урбанизације угрожавају човека и животну средину.

Задаци за самоевалуацију полазника

I T1.12.

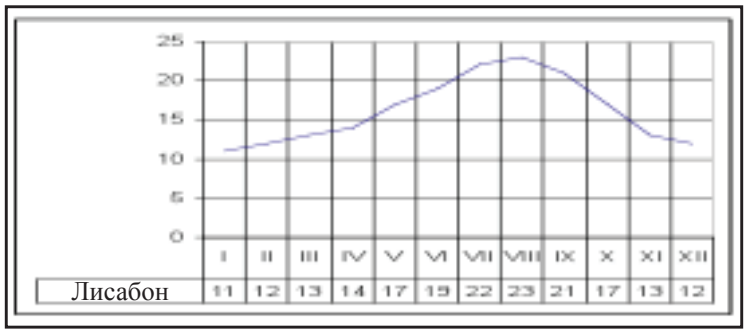
1. Анализирајте полно-старосну пирамиду за развијени и неразвијени део света.

2. Фабрика „Соко Штарк” из Земуна производи чоколаду „Најлепше жеље”, и за њену производњу користи основне сировине: какао, шећер, млеко, лешник. Уз помоћ географске карте света опишите „путовање” свих наведених сировина од места њихове производње до фабрике у Земуну.

3. Наша фудбалска репрезентација има утакмицу у Ванкуверу у 18 сати по локалном времену – пренос је директан. Колико сати ће бити у нашој земљи када почне утакмица?

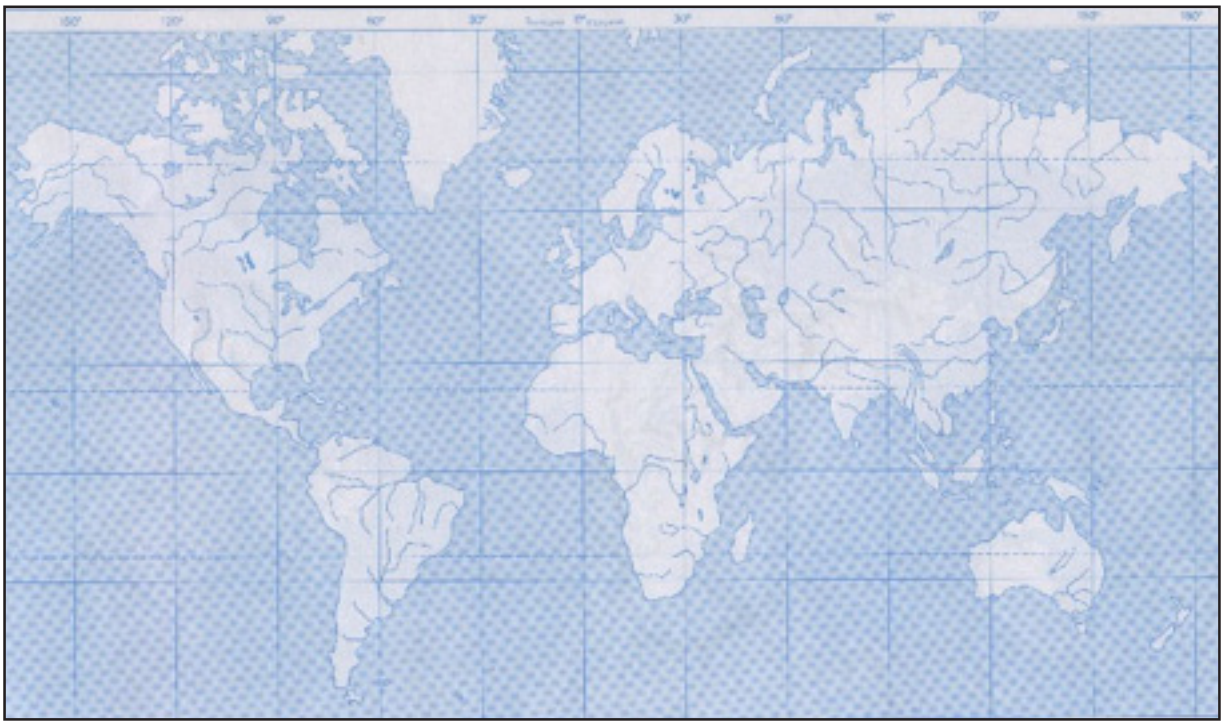
4. Уз помоћ графика објасните средње месечне вредности температура ваздуха у Лисабону.

5. Плац где планирате да градите кућу налази се на падини Златибора. Наведите шта је неопходно да одредите да би положај куће, бунара и септичке јаме били функционални.

6. Киселе кише утицале су на сушење шуме у Вашој околини. Како ћете решити проблем?
   1. Ништа нећете учинити, шума ће се сама обновити.
   2. Посећи ћете осушена стабла и посадићете ново дрвеће.
   3. Запалићете шуму и претворити у оранице.

7. Упишите на карти света називе континената и океана.

8. Зашто путовање бродом између два удаљена места привидно краће траје када се путује на исток него када се истом линијом путује на запад?

9. Зашто падају киселе кише? Наведите њихове последице.

10. Зашто је Тихи океан топлији од Атлантског океана?

11. Којим бојама се представљају планине и низије на географским картама?

12. На цртежу упишите главне стране света.

13. Поред картографских знакова упишите шта они означавају.

14. Допуните реченицу.

Временском прогнозом је најављена температура за наредни дан 30ºC. Планирали сте да радите у пољу заштитићете се капом или шеширом и танком одећом _____ боје, зато што ова боја _____ сунчеву светлост и топлоту.

15. Заокружите број испред тачног одговора.

У којем делу године ћете садити нове саднице воћа?

1. у зимском периоду 2. у рано пролеће 3. током летњег периода

ТЕМА 2: ЖИВОТ И АКТИВНОСТИ ЉУДИ НА ЗЕМЉИ

I T2.1. Географски размештај великих регија и држава света

У односу на преовлађујуће природне одлике које одређују животне услове људи, на планети Земљи издавајају се низијске, планинске, пустињске, поларне и приморске регије. Низијске и приморске регије у умереним географским ширинама су најповољније за живот и активности људи. Ту су настале и најстарије државе, данас су то најгушће насељене и привредно најразвијеније регије. Пустињске регије, иако природно неповољне за живот људи, доживеле велику трансформацију захваљујући великим резервама нафте и природног гаса. Планински предели ређе су насељени, поред старих људских делатности (сточарство, прерада дрвета), природни потенцијали условили су развој скоро свих видова туризма. Поларне пределе на северној полулопти насељавају малобројна племена која се баве ловом и риболовом. Антарктик је једини ненасељен континент и на њему се налазе привремене научноистраживачке станице. Политичка карта света мењала се кроз разне историјске периоде. У другој половини XX века, у насељеним деловима света настао је највећи број држава, што је условљено распадом колонијалног система и распадом социјалистичких држава). Данас има 195 самосталних држава распоређених на свим насељеним континентима. Државе се разликују по величини, државном уређењу и степену економске развијености. Још увек на карти света постоје зависне територијалне целине које држе Француска, Велика Британија и Шпанија. Најмлађе државе у Европи и Азији настале су распадом СССР-а и СФРЈ крајем XX. Најмлађа је афричка држава Јужни Судан која је настала поделом Судана почетком овог века.

I T2.2. Активности и живот људи у низијским областима света

Људи су прво населили низијске пределе, које се сматрају природно најпогоидније за живот људи. Најгушће су насељене равнице и приморја умереног топлотног појаса, јер пружају најповољније услове за живот становништва.

Шума у Западној Србији

Панонска низија (степа)

У низијским пределима око Екватора, у Јужној и Средњој Америци, Африци и Јужној Азији, заступљене су влажне тропске шуме у којима расту: каучуково дрво, какаовац, кафа, банане, кокос, махагони, хлебно дрво, абонос, кининово дрво, индиго и разне врсте зачина. Ове шуме у Јужној Америци називају се **селваси**, у Африци **прашуме,** а у Азији **џунгле**. Због неповољних климатских услова тропске шуме су слабо насељене. Мала насеља се налазе на обалама река и

на шумским крчевинама. Становништво чине малобројна домородачка племена и колонизовано становништво које се бави планташком пољопривредном, производњом тропских култура намењених извозу, а домородци се баве сакупљањем плодова, ловом и риболовом.
Низије у тропских областима **(саване**), обрасле су високом травом и ретким дрвећем. Расту у Африци, Јужној Америци, Аустралији и Азији. Становништво савана бави се гајењем тропских култура и сточарством.
Низије у умереном појасу захватају највеће пространство и представљају највеће житнице света. Има их у Европи, Азији, Аустралији, Јужној Африци **(степа),** Северној Америци **(прерија**) и у Јужној Америци **(пампа**). Поред житарица (пшеница, кукуруз, јечам, овас) у њима се гаје индустријско и крмно биље (шећерна репа, соја, сунцокрет, луцерка, уљана репица), воће и поврће. Сточарство је веома значајна грана која обезбеђује храну за становништво и сировине за индустријску прераду. У низијским областима умереног појаса расту и листопадне и четинарске шуме, које обезбеђују сировине за индустрију дрвета, целулозе и папира (Канада, Шведска, Русија). У овим шумама је развијен лов, а на крчевинама развила су се насеља у којима се становништво бави и гајењем стоке, поврћа и воћа.

I T2.3. Активности и начини живота људи у планинским областима света

Планине су најизразитији облици рељефа на копну, и омогућавају човеку основне услове за живот и разноврсне активности. Начин постанка, састав стена које учествују у грађи планина, географски положај и остали природни услови утичу на појаву природних богатстава као што су: руде, шуме, пашњаци, реке и језера. На планинама је развијено гајење хладних житарица, сточарство, дрвна индустрија, рударство. Неке планине су због природних (реке, језера, извори, водопади, снежни покривач, четинарске шуме, катунска насеља), културно-историјских и здравствених феномена постале познати туристички и здравствени центри.

I T2.4. Активности и живот људи у пустињским, поларним и приморским пределима

Пустиње су предели на површини Земље без вегетације и површинског отицања воде, налазе се у најсушнијим областима тропског и умереног појаса. Пустиње се одликују великим дневним и годишњим температурним колебањима (до 80° C), малим количина падавина, безводношћу, пешчаним олујама и сиромаштвом у биљном свету. У пустињама расту вишегодишње жбунасте траве и грмље, кактуси и млечике. Животињски свет је сиромашан. Осим камиле, која је значајна и корисна животиња за ретко становништво, у пустињама живе пустињске лисице, зечеви, гуштери, змије, шакали, шкорпије и друге ситне животиње. Места у пустињама где се појављује изворска или изданска вода називају се **оазе**, то су плодна места у њима расту урмина палма, агруми и биљке које људи гаје за своје потребе. Становништво пустињских предела бави се номадским сточарством, производњом хране и узгајањем урми, ткањем и израдом накита. Нафта и природни гас експлоатишу се у највећим пустињама свата, у Сахари и у пустињама Арабијскеог полуострва.
Арктик и Антартик су **поларне пустиње** и подручја вечитог снега и леда. У овим пределима нема услова за раст и развој вегетације. У Арктичкој области живе бели медвед, туљани, моржеви, и неке врсте птица, а на обалама Антарктика живе пингвини. Малобројно староседелачко становништво северних делова тундре и око поларних области бави се гајењем ирваса, ловом на поларне животиње, риболовом на фоке и китове, прерадом рибе и крзна.
Тундре се налазе у топлијој зони поларних области на северу Европе, у Азији и Северној Америци око поларника и на великим надморским висинама (алпске тундре, тундре на Тибету).

У овим пределима расте закржљало грмље и трава, лишајеви и маховина. На јужном ободу тундре расте патуљасто дрвеће. У тундрама живе ирваси, поларне лисице, поларни зечеви, поларна сова, а у току лета настањују их многе птице које се доселе из јужнијих предела.

Пустиња Сахара (Либија)

Тундра на Аљасци (САД)

Приморски предели умерених и тропских предела густо су насељени, становништво се бави разноврсним делатностима у великим градским центрима који су се развили на обалама мора и океана. На острвима становништво се бави туризмом и гајењем планташких култура намењених извозу.

I T2.5.

Светски коридори и њихов значај

Поморски саобраћај је најважнија грана воденог саобраћаја, јер се њиме превозе велике количине роба и повезују најудаљенији делови света.

Велики капацитети и могућност превоза масовног терета (нафта, руде, угаљ, дрво, жито) су најважнија одлика овог саобраћаја. Најфреквентнији поморски саобраћај одвија се у северном делу Атлантског океана, између Европе и Северне Америке. На другом месту по промету и фреквенцији је водени саобраћај преко Тихог океана, између Азије и Северне Америке саобраћај у северном делу Индијског океана. Средоземни пловидбени пут пружа се од Гибралтарског мореуза кроз Средоземно море Суецки канал Црвено море, Индијски океан до Сингапура.

Највеће светске луке у којима се обавља највећи лучки промет су Ротердам у Холандији и Шангај у Кини, затим Њујорк, Лондон, Хамбург, Бостон, Филаделфија, Рио де Жанеиро и Буенос Аирес.

Панамски и Килски канал су важни светски коридори за међународни поморски саобраћај. Речно-каналски пловидбени путеви у Србији део су европског Коридора 7 и имају међународни значај.

Авионски саобраћај је грана саобраћаја која се брзо развија и усавршава. Њене главне одлике су велика брзина и лако савладавање оних простора које друга саобраћајна средства савлађују тешко и споро. У међуконтиненталним размерама најживљи авионски саобраћај је преко Атлантског океана. Највећи промет обавља се на аеродромима Чикага, Њујорка, Лондона, Париза и Москве.

ТЕМА 3: ГЛОБАЛНО ПОВЕЗИВАЊЕ НА ЗЕМЉИ

Политичке и економске карактеристике савременог света

I T3.1.

Индустријска производња директно утиче на економску развијеност појединих делова света и одражава се на просечан доходак становништва на планетарном нивоу. На основу разлика у зарадама људи свет се може поделити на **богати „Север“,** кога чине развијене државе Европске уније, Северне Америке и Далеког Истока. У овим земљама остварује се највећи део светског бруто дохотка. Другој групи припадају земље које су **средње развијене** и чине их земље Латинске Америке, Источне и Југоисточне Европе, земље бившег СССР-а. Недовољно развијене земље света називамо **сиромашни „Југ“,** или „трећи“ свет и у њима индустрија још увек није довољно развијена. Ове државе се налазе у Средњој и Западној Африци, Јужној и Југоисточној Азији. Највећи проблеми ових земаља су спољни дугови, недостатак капитала, савремених технологија и стручњака.

Глобални проблеми човечанства

I T3.2.

Другу половину XX века карактерише процес **глобализације** који означава технолошко, економско и политичко обједињавање света, и формира се јединствено светско тржиште роба, услуга, капитала и радне снаге. Тржиште чине различите фирме, компаније, националне економије или групе. Ове промене одразиле су се на услова живота на Земљи и стварање опасности за опстанак људског рода. Индустријски објекти, саобраћајна средства, енергетска постројења, отпадне материје, пестициди и друго, знатно су утицали и изменили животне услове на Земљи. Највеће последице се односе на загађивања животне средине, нарушавање озонског омотача, глобалног отопљавања, ефекта стаклене баште, повећања радијација. Поред тога, на здравље људи утиче и производња хране која садржи вештачке и генетски измењене састојке. У свим земљама света предузимају се мере за ублажавање ових последица и за побољшавање животних услова људи.

У сиромашним земљама света становништво се среће са проблемима неконтролисаног пораста становништва и обезбеђивањем основних услова за живот људи. Поред тога, у овим земљама нема довољно воде за пиће, хране, медицинске опреме, здравствене и социјалне заштите. У савремени проблеми човечанства спадају нарушавање мира и безбедности што изискује стварање услова за безбедност, толеранцију, мирну сарадњу и очување мира. Уједињене нације и друге међународне организације ангажују се да ублаже или отклоне све ове проблеме.

Задаци за самоевалуацију полазника

I Т3.3.

1. Заокружите број испред два тачна одговора.
   Да бисте имали добар принос на својој парцели, пожељно је да:
   1. користите одређену количину вештачког и стајског ђубрива
   2. више година сејете исту биљну културу
   3. парцелу понекад окопате
   4. користите механизацију за обраду и хемијска средства за заштиту биљака

2. Допуните реченицу.
   Да бисте спречили изливање реке у Вашем месту, учествоваћете у изградњи _____.

3. Заокружите број испред тачног одговора.
   Равноправност полова (родна равноправност) у породици је:
   а) када мушкарац и жена равноправно обављају послове;
   б) када жене обављају све кућне послове;
   в) када мушкарац не учествује у обављању кућних послова;
   г) када се само мушкарци школују и запошљавају.

4. Да ли је тврдња тачна?
   Панонска низија је највећа житница у Србији. ДА НЕ

5. Заокружите број испред тачног одговора.
   Које државе се простиру на два континента?
   1. Русија, Кина и Египат 2. Турска, Русија и Египат 3. Русија, Турска и Кина

6. Заокружите број испред тачног одговора.
   Један од глобалних проблема човечанства који је присутан и у нашој земљи је:
   1. висок природни прираштај становништва
   2. повећање броја незапосленог становништва
   3. недостатак хране и воде за пиће
   4. пораст броја високообразованог становништва

7. Која регија Азије представља међуконтинентални мост између Европе, Африке и Азије?

8. Како се назива канал који спаја Средоземно и Црвено море означен на карти?

9. За прављење колача користићете наведене састојке. Заокружите број испред оног састојка који није пореклом из наше земље:

1. пшенично брашно 2. кокосово брашно 3. јаја 4. маргарин

10. Заокружите број испред оне организације која може да помогне расељеним лицима.

1. NATO 2. UNHCR 3. EU 4. MMF

11. На слици је приказан знак једне међународне хуманитарне организације.
На празну линију упишите две врсте помоћи које можете да добијете од ове организације.

_____

12. Заокружите број испред тачног одговора.
Један од начина да се становништво Србије заштити од болести зависности је:

1. пресељење у другу државу;
2. образовање становништва;
3. разумевање и толеранција;
4. дискриминација.

ТЕМА 4: ЗАВИЧАЈ И СРБИЈА

Географија локалне средине

I T4.1.

Завичај, локална средина мања територијална целина коју је потребно детаљно проучити. У проучавањима локалне средине користите искуствена и географска знања, разне писане изворе и казивања. Проучавање завичаја почињете од одређивања географског положаја, затим проучите облике рељефа, климу, воде и начин њиховог коришћења, типове земљишта и њихову плодност, утврдите простирање и типове шума, ретке и заштићене биљне и животињске врсте. Становништво, кретања и његове структура сагледајте кроз историјску призму и савремене токове у нашој земљи. Утврдите и образложите привредне делатности и ниво развијености вашег завичаја. Предложите мере и поступке за заштиту локалне средине и њено унапређивање. Локалну средину треба унапређивати сходно њеним потенцијалима и могућностима становништва, то ће допринети задржавању и повећавању броја становник, што треба да буде циљ сваке локалне самоуправе.

Република Србија

I T4.2.

Географски положај Републике Србије је сложен, она је истовремено балканска, панонска, подунавска и средњоевропска земља. У централном делу земље, правцем север-југ протеже се, Моравско-вардарска удолина која повезује Панонски и Егејски басен. На ову удолину надовезује се Нишавска удолина, а у Бугарској Маричка, којом води најкраћи пут преко Босфорског мореуза за Азију и Африку. Преко Панонске низије, воде путеви и пруге према осталим земљама средње Европе. Србија има врло повољан положај за развијање економских односа и саобраћајно-трговинских веза са европским и ваневропским земљама. Граничи се са осам држава, три четвртине граница су сувоземне, а једну четвртину чине границе на рекама и дуж планинских венаца.

Планински рељеф заузима највећи део површине Србије и простире се јужно од Западне и источно од Велике Мораве. На подручју југоисточног дела Србије, налазе се ниже планине одвојене бројним котлинама. Југозападним делом Србије пружају се високе Динарске, Проклетијске и Копаоничке планине, а на југу су Шарске планине. Између Динарских и Шарских планина налазе се простране Метохијска и Косовска котлина. На крајњем истоку Србије пружају се Карпатско-Балканске планине. **Низијски рељеф** обухвата северни део Србије (Војводина), то је јужни део простране Панонске низије. Војводина је рекама Дунавом и Тисом подељена на три регије - Срем, Банат и Бачку. Главни облици рељефа у Војводини су: планине Фрушка гора и Вршачке планине, пешчаре Делиблатска и Бачка, лесне заравни Телечка, Тителска, Сремска и Банатска и алувијалне равни панонских река. Низију су испресецали речни токови и таложењем наноса обликовали њен данашњи рељеф. Брда и ниске планине јужно од Саве и Дунава чине јужни обод Панонског басена. Низијски рељеф заступљен је у Метохијској котлини и поред великих река.

На **климу** Србије утичу: географска ширина, надморска висина, распоред копна и мора и рељеф, као и Атлантски океан, Северна Африка, Средоземље, Арктик и Сибир. Климатски типови у нашој земљи имају континенталне одлике. Просечна средња годишња температура ваздуха опада од севера према југу и има вредност између 10 и 12°C. Просечна годишња количина падавина опада од запада према истоку. Најмању количину падавина примају источни делови Панонске низије, а највећу планинска подручја. Падавине у облику снега излучују се свим

деловима земље, а на високим планинама снежни покривач се најдуже задржава. У нашој земљи дувају стални и локални ветрови. Најизраженији је локални ветар кошава који дува у источном и североисточном делу наше земље. У Панонској низији и нижим деловима обода заступљена је континентална клима, има кратка, топла, сува лета и дуге, хладне зиме, а падавине се излучи у мају и јуну. У Планинској области, заступљена је умерено континентална и планинска клима, са умерено топлим летима, умерено хладним зимама и умереном количином падавина. У нижим планинским пределима заклоњеним од хладних северних ветрова заступљена је жупна клима, блажа је од климе своје непосредне околине.

Реке Србије припадају сливовима Црног, Јадранског и Егејског мора. На већини наших река максимални водостај је у марту и мају, а минимум се јавља у августу или септембру. Познавање водостања на рекама значајно је за пловидбу, производњу хидроенергије, наводњавање и за заштиту од поплава. Реке које протичу кроз Панонску низију, имају широка и плитка корита и пловне су. Реке у планинској области су брзе и имају велики хидроенергетски потенцијал. Сливу Црног мора припадају веће реке као и њихови речни системи: Дунав, Сава, Тиса, Дрина, Лим, Колубара, Тамиш, Велика Морава, Јужна Морава, Западна Морава, Млава, Пек и Тимок. Сливу Јадранског мора припада речни систем Белог Дрима са притокама: Клина, Мируша, Пећка, Дечанска и Призренска Бистрица и мање реке које протичу Метохијском котлином. Сливу Егејског мора припадају: Пчиња, Драговиштица и Лепенац.

Природна **језера** у Србији мале су површине. Најбројнија су на подручју Војводине и на планинама. У Војводини је највеће природно језеро, Палићко језеро. Речна језера су настала поред већих панонских река, најпознатија су Обедска бара, Засавица, Русанда, Царска бара и Бело језеро. На високим планинама, на Проклетијама и Шар-планини, налази се мала језера, настала радом некадашњих ледника. Због њихове лепоте називају их „горске очи“. Знатно већа по површини су вештачка језера, настала преграђивањем речних токова ради производње електричне струје или за водоснабдевање градова и индустријских објеката. Највећа вештачка језера су Ђердапско на Дунаву, Зворничко и Перућац на Дрини, Подпећ на Лиму, Власинско у југоисточној Србији и друга.

Термални и минерални извори се налазе широм Србије, а највише их је на ободу планина и Панонског басена и у Панонској низији. Већина извора је каптирана, изграђене су бање, које имају здравствени и туристички значај. Најзначајније бање су Врњачка бања, Нишка бања, Сокобања, Матарушка бања, Врањска бања и Бања Ковиљача. Најтоплије изворе минералне воде (96°C) има Врањска Бања, а бања на највећој надморској висини је Луковска бања (700 m). У Србији, на крају прве деценије XXI века, живи око 9,5 милиона **становника**. Просечна густина насељености је 108 ст/km^2, али је распоред становништва неравномеран. Централна Србија и Војводина имају негативан природни прираштај, а на Косову и Метохији је изнад 10‰. Становништво Србије је мигрирало током свих историјских периода, најчешће због економских, политичких разлога и ратова. Женско становништво је бројније у нашој земљи, као и становништво које има 60 и више година. У Србији су најбројнији срби, а живе и припадници других народа.

Најбројнија **градска насеља** су у Војводини, а најмање градова има на Косову и Метохији. Највећи градови су Београд, Нови Сад, Ниш и Крагујевац. **Села** су различите величине и облика, најбројнија су у низијама, а у планинским пределима села се гасе и нестају. Због ниске стопе природног прираштаја и јаке емиграције ка градским насељима у Србији има 104 насеља која броје 20 и мање становника, а нека су потпуно остала без сталних становника.

Природно богатство наше земље чине енергетске сировине (угаљ, нафта, природни гас), разноврсне руде са малим процентом метала и неметали. Највеће су резерве лигнита (угаљ најслабијег квалитета) који се експлоатише у Косовско-метохијском, Колубарском и Костолачком басену. Мрки угаљ се експлоатише у Ресавско-моравском басену, камени угаљ у источној Србији и Ибарском басену. Резерве нафте и земног (природног) гаса нису велике, налазе се на подручју Баната. Највећа налазишта руда су у околини Бора и Мајданпека, у копаоничкој области, западној Србији, Шумадији и Југоисточној Србији. Неметали се користе у грађевинарству и индустрији грађевинских материјала, због чега имају велики значај.

I T4.3.

Привреда у Републици Србији

Панонска Србија обухвата јужни део плодне Панонске низије, која представља нашу највећу житницу, у којој се гаје пшеница и кукуруз, индустријске биљке (шећерна репа, сунцокрет, хмељ, конопља, лан, соја и дуван), крмно биље (детелина, грахорица, сточни грашак и сточна репа). Плантажних воћњака и винограда има на Фрушкој гори, у подножју Вршачких планина, у околини Беле Цркве, Сомбора и Суботице. Развијено је интензивно сточарство, гаје се племените сорте свиња, говеда и живине. Храстове шуме покривају западне делове Срема и Мачве. На алувијалним равнима река расту врба и топола, а на планташкој основи гаје се брзорастуће врсте бреза и топала. У Банату се експлоатишу скромне резерве нафте и земног гаса. Од индустријских грана развијене су прехрамбена, текстилна, дуванска, дрвна, петрохемијска, лака хемијска индустрија, и индустрија коже обуће и гуме. Туристичку понуду чине: планине, језера, бање, манастири, салаши, разне културне и привредне манифестације. Планинско-котлинска Србија заузима већи део површине наше земље. Ова област је ређе насељена, оскудева у плодним обрадивим површинама, али је богата планинским пашњацима и шумама, хидроенергијом и рудама. У котлинама и речним долинама гаје се пшеница, кукуруз, винова лоза, дуван, малине и поврће, на брежуљкастим теренима воће, на већим висинама јечам, раж, овас, лан и кромпир. У планинској регији експлоатишу се храст, граб и буква, као и четинари јела, смрека и бор. Планине су богате пространим пашњацима који представљају добру основу за развој сточарства. Природно богатство употпуњавају и руде, неметали и енергетске сировине. Ова област обилује туристичким ресурсима: планине, језера, бање, пећине, прерасти, клисуре, водопади, вулкански рељеф, културни и историјски споменици. Све већи значај има и етно-туризам.

Република Србија има велике привредне потенцијале и разноврсне могућности, развој успоравају савремени друштвено-политички процеси (транзиција), коју карактерише велика незапосленост, висока инфлација, привредни криминал, економско раслојавање становништва, низак природни прираштај и сталне, неповратне миграције становништва ка већим градским центрима, тешкоће у међународној трговини и загађивање животне средине.

Задаци за самоевалуацију полазника

I T4.4.

1. Погледајте ред вожње на релацији Београд-Пирот и одговорите на питање.
   Кроз које место ће проћи аутобус који из Београда креће у 11:15 и долази у Пирот у 15:15?

Полазак	Долазак	Полазна станица	Преко
0:45	6:20	Београд	Ниша, Пирота
5:50	10:45	Нови Сад, АС	Алексинца, Ниша, Прокупља
10:00	14:15	Београд	Експрес
11:15	15:15	Београд	Беле Паланке
12:30	17:25	Београд	Ниша, Пирота и Димитровграда
14:15	19:25	Суботица, АС	Јагодине, Алексинца, Ниша
14:30	18:43	Београд	Беле Паланке и Пирота
16:15	21:00	Суботица, АС	Ниша и Беле Паланке
17:30	21:36	Београд	Експрес
19:00	22:55	Београд	Беле Паланке и Пирота

2. Бројевима су означене државе са којима се граничи Србија. Поред бројева упишите имена тих држава.

3. Да ли је тврдња тачна?

У околини Бора постоје налазишта обојених метала. ДА НЕ

4. Погледајте карту Војводине и одговорите на питање.

Које је име планине која је означена на карти, а позната је по манастирима и виноградима?

5. Допуните реченицу:

Река Сава се улива у реку _____ код града _____ .

6. Заокружите број испред тачног одговора. У Националном парку можете да:

1. уживате у природи; 2. ловите дивље животиње;
3. палите ватру где год желите; 4. сечете дрва за огрев.

7. Допуните реченицу:
Планински пашњаци у нашој земљи пружају одличне услове за развој _____.

8. Заокружите број испред два тачна одговора.
Речну воду у свом окружењу користићете за:
1. наводњавање баште; 2. избацивање отпадних вода из домаћинства;
3. спортске и рекреативне активности; 4. одлагање ситног отпада.

9. Заокружите број испред тачног одговора.
Које од наведених занимања је пожељно за запослење у Вашем месту?
1. рудар 2. ратар 3. машинбравар 4. пекар

10. Допуните реченицу.
У контејнер за одлагање отпада на којем је постављена ознака ПЕТ (PET) треба да одложите _____ отпад, а у контејнер са МЕТ ознаком одложићете _____ отпад.

11. На географској карти обележене су планине и највећи градови у нашој земљи. Ваш задатак је да упишете имена река које су уцртане на овој карти.

12. Погледајте карту и одговорите на питање.

Ако идете путем од Београда према Вршцу, кроз која два већа насеља ћете проћи? _____ и _____

T1- T4

- DVD, CD - Планета Земља 1-6, Millennium, Београд, 2007.
- http://planetazemlja.wordpress.com/
- http://www.foe.co.uk, http://wwwredpepper.org.uk – заштита природне средине;
- http://www.natureprotection.sr.org – Завод за заштиту природе
- http://www.odrzivi-razvoj.gov.rs/
- www.geographhic.orgihttps: - географске информације;
- Америчко национално географско друштво: *Национална географија* (српски превод)
- Бесаревић Јовица, (1981): *Добродошли у Африку*, Свјетлост, Сарајево.
- Вуковић Предраг, (1981): *Ведро небо над Кином*, Графика, Београд.
- Гавриловић Љ., Д. Дукић, (2002): *Реке Србије*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд.
- Гамов Џорџ, (1965): *Земља и небо*, Материја, Нови Сад.
- Географије за основну школу, од 5-8 разреда, уџбеници и приручници, које је одобрило Министарство просвете и науке Републике Србије
- Група аутора (2008): *Клима, моја планета... и ја*!, Завод за уџбенике, Београд.
- Група аутора, (1994): *Како спасти Земљу*, EcoLibri, Београд.
- Група аутора, (1995): *Фактопедија*, Илустрована енциклопедија 2. издање, Младинска књига НОВА, Нови Сад.
- Група аутора, (2007): *Чуда света*, Младинска књига, Београда.
- Група аутора, (2007): *Школско свезнање*, Завод за уџбенике, Београд.
- Капелер Лудвиг, (1967): *Сунце, облаци и вјетар*, Напријед, Загреб.
- Лер А. Ратко, (1983): *Америка уздуж и попреко*, Драган Срнић, Шабац.
- Миних Хорст, (1964): *Биберна обала*, Савремена школа, Београд.
- Раденковић Ђорђе, (1964): *Пустиње и људи*, Матица српска, Нови Сад.
- Самарџић,С., (1998): *Европска унија*, Институт за европске студије, Београд.
- Татић Б., Г. Костић, (1996): *Наша природна добра и потребе њихове заштите*, Центар за еколошке акције-ЦЕА, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд.

Пројекат финансира
Европска унија

Република Србија
Министарство
просвете и науке

друга шанса

Развој система функционалног основног
образовања одраслих у Србији
од 2011. до 2013. године

Географија

КАКО ЕФИКАСНО ПРЕДАВАТИ И УЧИТИ ГЕОГРАФИЈУ У ФУНКЦИОНАЛНОМ ОСНОВНОМ ОБРАЗОВАЊУ ОДРАСЛИХ

- водич за наставнике и полазнике -

ДРУГИ И ТРЕЋИ ЦИКЛУС